

מבחר מתוך גיליון הליקון 137 |

איך עושים דברים עם המתים |

קיץ תשפ"ב | 2022

מבחר מתוך גיליון הליקון 137 | איך עושים דברים עם המתים
קיץ תשפ"ב | 2022

עורכת: ד"ר נזית בראל

מערכת: לי ממן, יובל פלוטקין, עמיחי חסון

עיצוב הכריכה: שני גרשי

אמן מלווה לגיליון: עמוס בירדמן

כותרת הגיליון מתוך שירה של יערה שחורי בעמ' 6

הליקון מודה לפרויקט "יוצרים זיכרון" על התמיכה

© כל הזכויות שמורות להליקון (ע"ר)

מסת"ב 2970-5935 ISBN

חברי ההנהלה הציבורית: ד"ר ליאורה ברש־מורגנשטרן (יו"ר), ארנון אורבך, אסתי דינור,
נורית סגל, יוסי פרוסט, אתי שלח, גור שלי, הילה אטיאס אלמגור, אלעד הוכמן
מנכ"לית: ציונה שמאי

Published by HELICON Society for the Advancement of Poetry in Israel

Partner of the European Network of Cultural Journals Eurozine, www.eurozine.com

Member of Lyrikline.org; Partner of LAF | Literature Across Frontiers; Member of

ENCWP | The European Network of Writing Programs

מייסדים: אמיר אור (עורך ראשי ראשון), רוני סומק, אירית סלע, מיכאל סלע, אביגדור פלדמן, לאון רקנאטי, דורון תבורי

כתב העת יוצא לאור בסיוע מנהל התרבות - משרד התרבות והספורט; אגף תרבות ואמנות - עיריית תל-אביב-יפו

ייעוץ לשוני ועימוד: גופנה

Printed in Israel 2022

“מה הן המילים - אם לא לזכור / אתמול ועוד אתמול” (משה בן-שאול)

הגיליון מוקדש לזכרו של פרופ' מיכאל סלע
מדען פוריץ דרך, שוחר תרבות, איש אשכולות וממייסדי הליקון

הגן

המתים תולים עצמם מהעצים ברצועות
הארץ שוב שטוחה
כלבים רצים תחת רגלים משחירות
הרוח שנושבת שם אינה נושבת עוד.
הצל לא מלמד אותם דבר.

שם בינות עצי הגן הרע
חצי העץ תמיד מוכן להכרת
להיות מעץ לתרן
להעשות ארון כי יש להשתמש בו
כי איך עושים דברים עם המתים.

כי יש תכלית אומר המשורר
ומסתרק מול הראי,
בגיל שלשים יכפר בזה
ימכר עצים יכתב את המתים
ורוח תיבב סביבו כמו אמא.

אבל עכשו הוא צח ומסרק
עכשו הוא על הסף
כי יש דלת ועולם מעט
וכה מעט נדרש כדי לנשם לכתב ללכת
עכשו הוא שר.

כלוב הזיכרון

כלוב הזכרון רופף מלהכיל
את עוף הפרא והחזיה נמלטת
מבעד לסורגים נותרת ריקות
נובחת כמו לא פריץ מעולם
עכשו אין בכח ההיה
להצמיח אלא עשבים נמוכי יום
והבקר זוכה לפחות ופחות
אחוזים אנהנו לנים במטת
גמדים אוכלים את גורלנו
בכפות מפח להזעיר
את מדת הרעב החיים
מתחכמים אתנו ואפלו
יתם החוזה
ובעל הבית יגרש אותנו
מדוע נתעקש להשאיר לא
נאבק בכח
וכי על מה

שתי לוויית וחתונה

ערב קיץ לפני המלחמה. טומי ואני עלינו במדרגות סמטת עמנואל¹ לרחבת באר המים ברחוב פועלי הרכבת לשבת על הספסל שאימצתי לי ולחברי. טומי מצץ בעונג מן המקטרת שלו והפליג בסיפוריו. חכם ומלומד, סובייטולוג בהכשרתו והיפה בבחורים שעלה לשבת איתי על הספסל, ולי לא נמצא במה להתגאות. מה כבר היה לי להשמיע חוץ מאשר את הדופק שלי. אז בעיקר הקשבתי.

טומי (סגן דב פורת) נפגע במלחמת ששת הימים בחזית הדרום בעת ששימש כקצין מלווה לכתב של ה'לייף' מגזין ומת בייסורים בבית החולים.

ומה היום. היום אני עוברת ליד הבית ומביטה בחלון.

במסיבה על פינת שלמה המלך פגשתי את יורם ורציתי אותו מיד לעצמי ולא נסתייע. בכל זאת נפגשנו שוב וטיילנו בשבילי גן אברהם שניצב בעירי על גבעה נאה וישבנו להתנשק על ספסל אבן שנשא את השלט "הספסל של המשורר חיים נחמן ביאליק". השתדלתי לעשות את התנועות הנכונות ועדיין הייתי לו מוזרה מדי וצעירה מדי ולא מתאימה. חזרתי הביתה.

היה קיץ, אכלתי ענבים ונתתי ללב שלי לעשות לי את המוות.

יורם פורטנוב נפל במלחמת ששת הימים מול הר הצופים.

חברו העיתונאי מרדכי גילת הקדיש לו את הספר 'הר הצופים'.

תוסיפו לזה את החתונה שלי באולמי דליה ברחוב המסגר.

אז בוודאות '67 היתה שנה מחורבנת.

1. הטייס עמנואל רוטשטיין (1927-1948) נהרג בתאונת מטוס יחד עם זהרה לביטוב (זהרה של שמוליק) במלחמת העצמאות.

אגמון החולה

במו עיני ראיתי אדם המפקיד את ילדו בדוכן הקבלה של אגמון החולה ומקבל תמורתו מגדיר צפרים ומשקפת. אחיו של הילד התבונן בו בשתיקה כשעשה את דרכו אל חלקת החפצים העזובים. במו אזני שמעתיי שואל את אביו עבור מה המשקפת. מסלול ההליכה סביב האגמון השתנה מאז נטוהו בעלי הכנף האחרונים. רחשים משנים, כך מספרים, החלו נשמעים בין הצמחים המצהיבים בשעות בין ערבים. במו עיני ראיתי כמר אמריקאי משוטט בין חרבות האגמון ומפזר סכריות לקריץ. עובד שחלף בסמוך הורה לו להרחיק את הסכריות מן המים. הילד שהפקד בשעת בקר מקדמת ריח ריח סכריות בשעת דמדומים ונהפך לשלדג לבן חזה. במו עיני ראיתי מרחף פתאם מעל לכמר וקורא: "nevermore! nevermore!"

צְלָמִים

מאנגלית: יהונתן דיין

פגשתי חוזה,
מהלך בגוני וגרמי העולם,
שדות האמנות והלמוד, הענג, התבונה,
ומלקט צלמים.

חדל במזמוריך, אָמר,
להגיש מבוכות שעה או יממה, חדל להגיש קטעים או מקטעים,
תן ראשית טרם כל שארית, כאור לכל וכמזמור פתיחה לכל,
מזמור צלמים.

תמיד הראשית העמומה,
תמיד הצמיחה, הקפת המעגל,
תמיד בסופם של דברים הזווג והפסגה (שם ודאי תפתח הקפה חדשה),
צלמים! צלמים!

תמיד המתגלגל,
תמיד חמרים, משתנים, מתפוררים, שבים ומתלכדים
תמיד סדנאות האמן, המפעלים השמימיים,
מפיקים צלמים.

ראה, אני או אתה,
או אשה, גבר או מדינה, ידועה או שאינה ידועה,
המקרינים עשר איתנים, כח, יפי בנוי לתלפיות,
בעצם בונים צלמים.

התגלות החולף,
טבע גחמתו של אמן או ארך רוחו של למדן,
או כבד לבם של לוחם, קדוש מענה, גבור,
המעצבים צלמם בעצמם.

כל חיי אנוש
(היחידות נאספות, משתבצות, לא נפקד מקומם של אף מחשבה, רגש, פעלה),
השלמים או הגדולים או הקטנים מסתכמים, מתחברים,
בצלמם.

הדחף הנושן, נושן,
השוכן על פסגות עתיקות, והנה זונקות פסגות רעננות, גבוהות מאלה,
המדע והמודרנה מוסיפים ומדרבנים,
חוזרים ומגלים את הדחף הנושן, נושן, צלמים.

ההווה כאן ועכשו, סחרחרת אמריקה העסוקה, השופעת, הסבוכה
המשלבת ומפרידה, ורק כך מסגירה
את צלמי יומנו.

בעלי העבר,
אשר להם יבשות נעלמות, ושלל ממלכות החולשות לרחב ימים,
כובשים נושנים, קרבות נושנים, מסעי הפלגות נושנים,
מצרפים צלמים.

יְעָדִים, צְמִיחָה, חֲזִיתוֹת,
שְׁכָבוֹת הָרִים, עֶפֶר, סְלָעִים, עֲצֵי עֲנָק,
בְּנֵי־זָקוּנִים, מִתִּי־זָקוּנִים, מְאָרִכֵי יָמִים, אַחֲרֵיהֶם נוֹתְרִים
צְלָמִים נֶצְחִיִּים.

נִרְגָּשִׁים, נִרְעָשִׁים, מְשֻׁלְּהָבִים,
עָרַשׁ לְדָתָם – מְרָאָה עֵינַי,
הַנוֹטָה מֵעֵצָם גְּלִגְלָה לְצוֹר צוֹרָה וְלְצוֹר צוֹרָה,
לְצֹלָם הָאֶרֶץ הָאֲדִיר.

הַחֲלֵל כְּלוֹ, הַזְּמַן כְּלוֹ
(הַכּוֹכְבִים, סְטִיָּתָן הַנוֹרָאָה שֶׁל הַשְּׁמָשׁוֹת מִמְּסֻלוֹן,
מִתְנַפְּחִים, קוֹרְסִים, תַּמִּים, מְקִיָּמִים אֶת שְׁלִיחוֹתָם הָאֶרְכָּה אוֹ הַקְּצָרָה),
אֵינָם מְלֵאִים אֶלָּא צְלָמִים.

רְבוֹא הַרְּכָבוֹת הָאֱלֹמִים,
הָאוֹקֵינוֹסִים הָאֵינְסוֹפִיִּים, אֲלֵיהֶם מִתְרוֹקְנִים הַנְּחָלִים,
אֵינְסוֹפּוֹר הַזֵּהִיּוֹת הַנְּפֻרְדוֹת הַחֲפָשִׁיּוֹת, כְּמֵרְאוֹת עֵינַי,
הַמְּצִיאִיוֹת הָאֲמִתִּיוֹת, צְלָמִים.

לֹא זֶה הָעוֹלָם,
וְלֹא אֱלֹה הַיְקוּמִים; הֵם הַיְקוּמִים,
כּוֹנֵה וְתַכְלִית, הַחַיִּים הַקְּבוּעִים וּמְקַבְּעִים בְּחַיִּים,
צְלָמִים, צְלָמִים.

מעבר להרצאותיך, פרופסור מלמד,
מעבר לאבחנתם החדה של הטלסקופ או הספקטרוסקופ, מעבר
לכל החשובים,
מעבר לנתוחי הרופאים, האנטומיה, מעבר לכימיה
של הכימאים,
ישות הישיות, צלמים.

אינה קבועה ובכל זאת קבועה,
תמיד תהיה, תמיד היתה והנה,
גורפת הונה אל עתיד אינסופי,
צלמים, צלמים, צלמים.

הנביא והפיטן,
עוד יגשימו את עצמם, על פני במות שעוד ילכו ויגבהו,
עוד יאצילו למודרנה, לדמוקרטיה, עוד יפרשו
להם,
אלהים וצלמים.

ואת נפשי,
עולצת, יגעה, חסרת מנוח, נרגשת,
הנה סוף-סוף התגשמו שפע ערגותיך, הכוני לפגש
בחבריך, צלמים.

גוֹפֵךְ הַקְּבוּעַ,
הַגּוֹף הָאוֹרֵב לוֹ שֵׁם בְּמִסְתָּרֵי הַגּוֹף,
כּוֹנֵנָה הַיְחִידָה שֶׁל הַצּוּרָה שֶׁהֵנָּךְ, אֲנִי הָאֲמֵתִי עֲצָמִי,
דְּמוּי, צֶלֶם.

שִׁירֶיךָ שֶׁלֶךְ נִפְקָדִים מִשִּׁירֶיךָ,
לְשִׁיר לֹא דְרוּשִׁים מְאֻמְצִים מִיְחָדִים, שִׁיר וְדִי,
אוֹ אִז כָּל הַחֲשֻׁבוֹן יִסְתַּכֶּם, יִגָּאָה סוּף-סוּף וַיִּדְאָה,
צֶלֶם תָּמִים עָגֵל וּמְלֵא.

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותי ואמותי

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותי ואמותי,
ואז החלו להחביא העבודה הזרה,
בתחלה החביאו אותה בכתייהם,
ומשעה שרבו החלונות ועובדי הדרך והמלשינים,
החלו להחביא אותה במרתפיהם,
ומשעה שרבו המקטרגים אף מבית,
החלו להחביא אותה בלבוותיהם,
וכך הורישו אותה לבנותיהם ולבניהם.
ואני למדתי מהם כל עבודתם הזרה,
ולמדתי להחביא אותה בשירים,
ואני מחביא אותה היטב,
ואני רואה אותה וכל העולם אינו רואה אותה,
ואף אם ירבו שוב המלשינים והמקטרגים,
איני מסיר אותה עוד מקרבי.

וְכַשֶּׁהִיא פְּגוּעַ בְּחִדְרָה
רַק אֶחָד דָּרַשׁ בְּשְׁלוֹמִי.
הוּא שָׁאַל: הַגּוֹפָה הַמוֹטְלֶת הַזֹּאת הִיא אַתָּה?
הוּא דָּרַשׁ: שְׁלוּלִית הַדָּם הַזֹּאת הִיא אַתָּה?
וְעֲנִיתִי: תְּלוּי בְּרִצּוֹנְךָ.
לְפַעֲמִים זֹאת אָנִי.
אֲבָל אוֹלִי לֹא הַיּוֹם. לֹא הַיּוֹם.
רַק אֶחָד דָּרַשׁ בְּשְׁלוֹמִי.
זֶה שֶׁבָּרָא אֶת כָּל הַגּוֹפּוֹת בְּאוֹר.
זֶה שֶׁנִּגְרַב בְּכָל הַשְּׁלוּלִיּוֹת הַנִּקְרָאוֹת.
רַק זֶה דָּרַשׁ בְּשְׁלוֹמִי.
שִׂידַע אֶת כָּל הַגּוֹפּוֹת הַמוֹטְלוֹת מִיָּמֵי בְּרֵאשִׁית
וְהֵלֶךְ
מִגּוֹפַת הַכֵּל
עַד גּוֹפַת דָּוִד
וְלֹא הָיָה מְסַגֵּל לְזֵהוּתָן
מִרַב אֲהַבָּה.

לֵאט, לֵאט, פֿאַניך עלו מן התששׁליל
זיו עורך החלבי נטף, כֵּהה, מן התצלום
החזקתי אז לרגע את דמותך בתוך המים
אוּחזו באור הרך שִׁמְצֵלְמֶךָ קָרַן
זיו עורך החלבי נטף, כֵּהה, מן התצלום
ובְּיָדִים רוֹעֵדוֹת נִעַרְתִּי אֶת דְּמוּתְךָ
אוּחזו באור הרך שִׁמְצֵלְמֶךָ קָרַן
לְבַד בְּעֵרְתִי בְּחֶדֶר הַחֲשׂוֹךְ
ובְּיָדִים רוֹעֵדוֹת נִעַרְתִּי אֶת דְּמוּתְךָ
מִחִיּוֹכֶךָ נִטְפוּ הַמַּיִם יָשָׁר עַל נַעְלִי
(לְבַד בְּעֵרְתִי בְּחֶדֶר הַחֲשׂוֹךְ)
טפֹּת, טפֹּת, כְּמוֹ זֶעָה, זָלְגוּ עַל הַרְצָפָה
הַבְּטָתִי בְּדְמוּתְךָ, בְּעֵינֶיךָ, בְּתַצְלוֹם
הוֹשָׁטִי יָד חֲנֻרֶת אֶל פֿאַניך
טפֹּת, טפֹּת, כְּמוֹ זֶעָה, זָלְגוּ עַל הַרְצָפָה
לֵאט, לֵאט, פֿאַניך עלו מן התששׁליל

לידת עולם ועד

א

צֶל־יֶלֶד, סֶלַח	בָּאָה עֵת
לְאֵל שְׁלֹךְ	לְעֵת עֲתָה
צֶל־יֶלֶד, שְׁלַח	לְהַמִּית
לְצַל בְּרָכָה	בְּךָ מִיָּתֶה
עַל כִּי עָשָׂה	לְהַמְתִּין
אֶדָם מִמֶּךָ	בְּלִב־שְׁחִיטָה
מְעַל בְּבְרִית	אֶתָּה לְמִין
הַשְּׂכָחָה.	מִמִּין אֶתָּה;

זֶה זֶרַע זֶךְ	צֶל־יֶלֶד, צֶל־
בְּתוֹל שְׁפָתֶיךָ	יְשׁוּעָתִי, חוּט
בְּיַד שָׁל זֹו	נֶפֶשׁ, סַחֵט
הַשְּׁפוּכָה;	דָּם בּוֹחֲבוּטִי.
חֵן־שֵׁן שְׁטָנִי	עֲמַק בְּטַחֲוֹל
בְּחִיּוּכָה	מְצָא אוֹתִי
הַמַּיִת אֲנִי	צְלוּק מְעַל
מֵת מִתּוֹכָה.	יְמֵי מוֹתִי.
טְבַחָה אוֹתִי	הַחֵשׁ בְּזִכָּר
אֶךְ בָּהּ רָצָחָה.	זְכָרֶךָ
בְּרוּכָה הַבָּאָה עֵת הַלְּכָה.	יְסֻכֵּן בְּגִבְרָה
	עֲבָרֶךָ
	חֵי אִישׁ בְּקָבֶךָ
	אִישׁוֹתֶךָ
	וּמַעֲנִישׁ
	אוֹת בְּאוֹתֶךָ.

ב

דָּוֵד (נְעוּר)	דָּוֵד (נְעוּר)
הֲאִם אַתָּה?	הֲיִוֵּת תְּמִיד
כְּבוֹא הָאוֹר	כְּלִי עַד וְעַד.
עָלִי מִפֶּתֶן	מוֹרָה, תְּלַמֵּיד
הַנֶּפֶשׁ, בֵּר	כְּדִיעֵבֵד.
כְּתָלִים נִקְטֵל	תְּלַמֵּיד, מוֹרָה
אַבְק בְּקֶרֶן	עֵת לְהַמִּית
שׁוֹר טְרוּטָה;	וּלְהַבְרֵא
	לְעַד;

דָּוֵד (נְעוּר)	מוֹרָה, תְּלַמֵּיד
כִּי בָּאָה עֵת	לְעַת - אַתָּה -
לְהוֹלִיד עַד	עַרְלַת דָּוִד
מִן הַמִּיתָה.	נִיאוּ עָטָה;
	הֲרַעַל הַיְרִיד
	כְּחֻטְאָתוֹ;
	אֵךְ מִי הֲרַעִיד
	אֶת מִטְתּוֹ?

אישי

כְּשֶׁכֵּל הָאִישִׁי נִחְשָׁף
וְכָל הַנְּחָשָׁף
אִישִׁי?
מִי הִחִיָּה בִּי אֶת רַחֵם הַמֵּת
וְקָבַר בּוֹ אֶת נֶשֶׁק הַשִּׁיר?

מִי בָּא וּמְקִיא אֶת רַחֵם אָמִי
כְּדוֹחַס בְּגֵרוֹן שְׂאֵרֵית רַחֲמִים
מְקַצֶּה הַלְּשׁוֹן עַד הַשֵּׁן הַקְּדָמִית
מִי בָּא וּמְקִיא מִן הָרִיק הָרַחֲמִי
גּוֹפָה שֶׁל בֶּן-שׁוֹר מְאֵם-בֵּת-תְּאוֹמִים?

מִי מְקִיא כְּאִמִּי אֶת
אִמִּי מְעַמִּי מִי
מְקִיא אֶת אִמִּי מִי
עַמִּי כְּעֶצְמִי מִי
מְפָקִיר אֶת אִמִּי
בְּעֶצְמִי מִי?

מִי מוֹקִיעַ בְּרַעַד
אֶת קֶשֶׁר הַדָּם
וּבִזָּה הָרַעַד
עוֹשֶׂה בּוֹ אָדָם?
מִי מְצַחֵצַח אֶת הַנֶּפֶשׁ
עַד שֶׁנִּתֵּן לומר:
נִפְשִׁי?

על השקיה

מאנגלית: יולי ורשבסקי

המתים אינם חִשִּׁים אֶת הַדָּשָׁא שֶׁמְעָל,
וְהַמִּים הַזּוֹלְפִים לְעוֹלָם אֵינָם מְגִיעִים,
וְהַלֵּב הַסֶּגֶל זוֹטוֹת,
וְכַחוֹל הַמַּדִּים זוֹטוֹת.

מִבְּעַד לְעֵינַי הַמְתִּים לֹא יִבְדְּלוּ אוֹתוֹת וְעֲטוּרִים,
דְּבָקוֹת בַּמְטָרָה כְּחָה לֹא יַעֲמֵד אֶל מוֹל כְּתַת יוֹרִים,
וְנִצָּנוֹץ הַכּוֹתֶפֶת זוֹטוֹת,
הַבְּרִזֵּל הַצְּלוּב, זוֹטוֹת.

בראדפורד ק. וולפֿנֿדן II (יליד 1979) הוא אב, בעל, משורר ומוזיקאי המתגורר בסינסינטי אוהיו, ארה"ב. ספרו האחרון, *Aviary*, שנכתב בשיתוף עם סת' ברג, יצא ב-2017 בהוצאת Civil Coping Mechanisms.

השפה הרוסית היא הבית

השפה הרוסית היא הבית,
המולדת, סבכי שרשים...
השפה הרוסית היא כזית
בכל תבשילי ראשי...

נכפתה עלי טרם נולדתי
כשכבשה את טביליסי, עירי
ולאחר כבושה פתחה אותה
בעצמת כשופה השירי.

מולדתי הלשונית היא אנס,
היא רוצח,
שוחט,
מתעלל
ובוזז,
מחרב, מחרבן ומוצף...
והיא חלק ממני...
מספיק.
די.
נמאס.
ימח שמך מולדתי, ימח שמך...

ואחרי שיתמוסס העשן

ואחרי שיתמוסס העשן
ותפי ההרג יחרישו
וענני אנוש ירקי מדים ותפוגגו לאטם
העולם יפטיר חיוף ונשימת רוחה
וישוב לעניניו.
אבל היא -
העצב לעד יגור בעיניה.
תמונה בשחר על הקיר מזכירה:
לא תמה מלחמתה.
רק החלה

רקפות

רֵאִיתִי אִשָּׁה עֲרֻמָּה בְּפֶתַח בַּיְתָהּ בְּחֹדֶשׁ אוֹגוֹסְט בְּיוֹם חֲמִסִּין.
הַשְּׂכָנִים נִצְבּוּ בַּחֲלוֹנוֹת כְּמוֹ פְּסָלֵי קֶרֶחַ, נִמְסִים
מִשְׁלֹת חַיִּיהֶם אֶל מִצַּב צְבִירָה אַחַר שֶׁל הַנֶּפֶשׁ, חוֹשְׁשִׁים
מֵהַיּוֹם בּוֹ נִפְשָׁם תִּתְעַיֵּף, תִּתְיַאֵשׁ מִלְשֹׁמֶר עַל הַגּוֹף
וְתִתֵּן לוֹ לְלַכֵּת לְאֵן שְׂרִיצָה: נְטִישָׁה בְּמִסּוּהָ.
הָאִשָּׁה צָעֲקָה לְכֻלָּם: אֲנִי רַק מִשְׁקָה אֶת הַרְקָפוֹת!
וּשְׂכֵנֶתָה אֲמַרָה לָהּ: אֵיזָה רְקָפוֹת, שָׂרָה? זֶה לֹא חֶרֶף עֲכָשׁוּ.
הִלְכֵתִי מִשָּׁם, מוֹתִיר מְאֹד אֶת גּוֹפָה הָעִיר, הַמְזִיעַ
שֶׁל שָׂרָה, גּוֹפָה הַדּוֹמֵעַ אֶל תּוֹךְ אֲדָמָה מְלֵאת רְקָפוֹת
שֶׁרַק מִמְתִּינּוֹת לְצֵאת אֶל הָאוֹר אֶל מוֹל מְבִטֵי הַשְּׂכָנִים
בְּחֹדֶשׁ אוֹגוֹסְט בְּיוֹם חֲמִסִּין.
הִלְכֵתִי מִשָּׁם וְחֹשְׁבֵתִי: מַה זֶה שְׁקָרָה לְנֶפֶשׁ שֶׁל שָׂרָה,
שְׂרִיצָתָה כָּל כֶּף לְשִׁכְחָה, רְצָתָה בְּכַח לֹא לְזָכֹר.

אם

פתאם באמצע הכביש ראיתי תינוק
 של חתול אשר מכונית רעה
 מחצה מחצית מגופו.
 אפלו דם לא ראיתי. רק חצי-חתול תינוק
 אשר שתי רגליו וראשו וזנחו נתמזגו
 והיו לאחד עם הכביש. ומעבר אפוא
 חתולה שכולה אשר את פניה זהיתי היטב
 ממסך הטלויזיה לפני כשבועים
 עת הקריאו בטקס את שמות הנופלים.
 אותן פנים חתומות שאפסו עליהן סימני קיום
 אך סימנים חדשים נחרשו, סימני אי-קיום.
 פנים שחותרת השכול צרבה את עורן
 ועיני סומא ריקות שפגש מבטן את המות
 אך המשיך, עבר דרכו כמו לא שכב מנגד.
 אותן עינים שחדלו זה מכבר מן הבכי,
 כי הבכי הופך את הילד המת
 לדבר שהזמן ישכחו - -
 לגלידה שפגשה מדרכה לזהטה,
 לבלון שפרח וברח, והפך לענן - -
 לאם שהשאירה תינוק רך בגן.

בית

אני רואה בית הפושט רהיטיו מעליו,
 מנער קירותיו בפראות.
 משליך את המטה, זורק חלון
 מתערטל מכל מדפי הספרים
 שהעלו אבק עליו.
 מרוקן את עצמו מכל חלקיו.
 ועדין -
 לא יפושט הבית את כל זכרונותיו.
 את כל שהיו בו וצחקו, ועשנו, וישנו, ובכו,
 וחלו, וחלמו, ואהבו ונעלמו והחלפו באחרים
 שגם הם היו בו
 ובשלו, וארחו, ועשו אהבה
 ועוד אהבה עד שהתעופו והלכו.
 לא יפושט הבית את כל זכרונותיו.
 כעת קראו את השיר מהתחלה
 והחליפו את המלה בית במלה אדם.

ח"י שורות לכבוד ידיו המורמות של הרפתן מניצנים

זו לא חֲכָמָה לְשִׁמְעַ רַק קְרִיאַת עוֹרֵב
עַל רֹאשׁ הָאֲרִיָּה מִתַּל חֵי,
אוּ לְדַמֵּין אֶת אָדָם הַתְּזוּה מִנְקָר
אֶת מִיתְרֵי הַמְצַנֵּחַ שֶׁל חֲנָה סִנֵּשׁ.
הַחֲכָמָה הַיָּא לְהַרְיַע גַּם לְיָדָיו הַמּוֹרְמוֹת
שֶׁל הַרְפָּתָן מִקְרֵב נְצִנִים,
לְיָדַיִם שֶׁיִּדְעוּ לְסַחֵט עֲטִינֵי פָרָה
לְכָבוֹד סִפְלֵי הַקֶּפֶה בְּחֹדֶר הָאֶכָל
שֶׁמְחַלּוֹנוֹתָיו נִסְחֵט
לֹא פֶעַם גַּם הֶדֶק שֶׁל רוֹבָה.

בְּסוֹף הוּא נִכְנַע,
כִּי אַחֲרֵי שֶׁהִמְחִסְנִיּוֹת הַתְּרוֹקְנוּ מֵאַבֶּק שׁוֹרְפָה
הָיָה עֲדִיף שָׁם, בְּאַבֶּק הַמְדַבֵּר,
לְהַעִיף אֶת יָדָיו
לְעַנְנֵי אֱלֹהָיו.

גְּבוּרָה הַיָּא לְפַעֲמַיִם גַּם לֹא לְרָצוֹת
לְהִיּוֹת עוֹד שׁוֹרָה בְּמַהְדוֹרֵת תְּשׁ"ח
שֶׁל מְגִדִיר הַצִּפְרִים הַמְתוֹת.

(בעקבות 'תמונת הניצחון', סרטו של אבי נשר על קרבות ניצנים)

דוכן ההגרות

שְׁמַעְתִּי מִלְחָמָה בִּירֵיזוֹת הַחֵילִים
שֶׁהִפְנִנו אֶת רוֹבֵיהֶם אֶל הַשָּׁמַיִם בְּנִסְיוֹן נוֹאֵשׁ
לִפְגַּע בַּמִּשְׁקֶלֶת, בְּאַרְגָּז, בַּחֶבֶל, בְּעַנָּן
שֶׁהִחְזִיקוּ אוֹתָךְ מֵעֵלָה, כִּילָדִים סְמוּקֵי פָּנִים
הַנֹּצְבִים לִפְנֵי דוּכָן הַהִגְרָלוֹת בְּפֶאֶרֶק שֶׁעֲשׂוּעִים,
מְכוֹנִים אֶקְדַּח מִים אֶל תוֹךְ לַעֲוֵי הַפְּעוּר שֶׁל לִיצָן מְחִיף,
מֵאֲשֶׁר, בְּתִקְוָה שִׁיפֵל. שְׁמַעְתִּי מִלְחָמָה בְּקוֹלוֹ
הַנִּשְׁבֵּר שֶׁל אֲחִיךָ. הוּא דָּבַר עַל אֲחִיו הַמֵּת,
שֶׁלְעַד יִשְׂאָר יִפֶּה יוֹתֵר, צָעִיר יוֹתֵר, אֶהוּב יוֹתֵר,
אֲבָל בָּכָה עַל עֲצָמוֹ. בְּסוּף, כְּשֶׁהֵמוֹן הַתְּפִזָּר,
רְאִיתִי אוֹתוֹ עוֹמֵד לִפְנֵי הַפְּרָחִים
הַגּוֹסְסִים, וְרִצִּיתִי לִידוֹת אֶת אֲבְנֵי שְׁפָתַי
וְלִסְתֵּם אֶת הַגּוֹלָל עַל פִּיו, לְהִזְרִים בְּגִבְעוּלָיו הָרִיקִים
אִיזוֹ מִנְגִּינָה שְׁכֵלָה קִיץ וּמִגְלִשׁוֹת מִים וְצֶמֶר גֶּפֶן מְתוּק -
כָּל אוֹתָם קְלִיעִים שֶׁל הַבְּלִי הַיְלָדוֹת שֶׁנִּפְּלוּ לְבוֹר שְׁבוֹ
נִשְׂאֲרָה,
מְחִיף עֲדִין, אַחֲרֵי שְׁכָל הַיְלָדִים
עָזְבוּ אֶת דוּכָן הַהִגְרָלוֹת.
אֲבָל הוּא לֹא שָׁמַע.

קטעים מתוך רומן בכתובים: 'גם לזיכרון יש חלקי חילוף'

★

בבוקר דפיקות חשודות בדלת. אני פותח אותה וכלום. אף אחד; שום דבר. אחר כך אני סוגר, אבל השקט בורח החוצה אל חדר המדרגות.

אחר כך צלצול בטלפון הנייד. קול של אישה. היא שואלת עם מי היא מדברת. אני שואל אותה את מי היא רוצה. היא שואלת מי נמצא בבית ואני משיב שרק אני ובכל מקרה היא חייגה לטלפון נייד. "אה נכון", היא אומרת ומוסיפה צחקוק. היא שואלת בנימוס מי אני ואני משיב, "נועם נגרי, הבן של רבקה וגבריאלי". "אמא נמצאת לידך במקרה?" היא שואלת ואני משיב לה, "אמא כבר לא בין החיים". היא שותקת לרגע ומתנצלת. היא ידעה שגבריאלי נפטר אבל לא ידעה שרבקה גם. היא באמת מצטערת לשמוע. קוראים לה קרן והיא הקצינה האחראית על הטקסים בחטיבה שבה משה, דודי, שירת. היא רוצה להזכיר, בהמשך למכתב שכבר נשלח, שבקרוב יתקיים טקס ההתייחדות השנתי באתר ההנצחה שבו גם שמו ומורשתו של משה מונצחים. אני אומר לה שקראו לו מימי. "היא שואלת, "מי?" "לא מי אחד", אני מתקן, "אלא פעמיים: מי-מי". היא מסננת "אוקיי..." ארוך כזה שמותח את ה-י עד לקצה הצער הלאומי. "אני לא בטוחה שהבנתי", היא ממשיכה. אני מסביר שזה שמו האמיתי - מימי. כלומר, לא האמיתי-אמיתי, אלא הכינוי. היא מעוניינת לדעת אם אני מגיע לטקס ואם הייתי רוצה לומר משהו בפני הקהל בתור נציג נוסף (השנה ידברו שני נציגים, היא מסבירה) של המשפחות השכולות. "יש כבר נציג מבוגר יותר", היא מוסיפה. "אולי זה יהיה רענון שמישהו צעיר כמוך יאמר כמה מילים על מימי".

אני שומע אותה אומרת "מימי" וזה מיד מסובב לי את הלב חצי סיבוב. כאילו עכשיו גם היא חלק מהמשפחה; אנחנו מדברים כל יום בטלפון, או נפגשים לארוחות בחגים, ובשנה שעברה אולי עשינו את הסדר אצלה בבית. משום כך - ניתנה לה הזכות לומר את הכינוי הזה, "מימי". על אף הסבלנות המזויפת שאני חש בין נתיבי האוויר בינינו, משהו בקול שלה נעים לי. אני רוצה פשוט לשאול אותה, "תגידי, בא לך אולי להיות אחותי?"

היא מכחכחת בגרון אל תוך הנחיריים של השפופרת ומתנשפת. כנראה לא שמתי לב ששתקתי זמן רב מדי. אני אומר לה שאני צריך לחשוב על זה, והיא אומרת שאקח את הזמן ושואלת אם זה בסדר שהיא תתקשר בעוד שבוע או שבועיים, כדי לוודא סופית מה החלטתי, ואני משיב שזה בסדר גמור. אני רוצה להזמין אותה לשישי הקרוב אבל היא כבר ניתקה את השיחה.

אני נשאר לשבת על הכיסא ובוהה בשולחן העץ שאני יושב סמוך אליו. אי אפשר שלא לחשוב איך גם הוא נגדע בדמי ימיו. מה לעץ ולאדמה, מה לאדמה ולמימי שבחר להתפוצץ עם רימון ביד ולהציל את חבריו ליחידה בזמנים של מלחמה; מי מזין את מי בתוך סיפור של כמעט-תקומה?

ומי קורא על מי קדיש בימים טרופים של זיכרון שבא בדמות קצינת ת"ש שהיא כמעט אחות? האדמה יבשה והעץ דומם (כלומר אינו צומח), אדם צונח על שניהם וברגע מאבד כינוי. אני שומע שוב דפיקה בדלת. אני מרגיש שמישהו מנסה לפתוח בכוח. זה בטח אחד הילדים של השכנים שרץ בחדר המדרגות. האור כבה בדיוק ברגע שאני פותח את הדלת ואין שם אף אחד. אני חושב שאולי האור הזה משחק איתי. או שאולי החושך מנסה שוב לומר לי משהו שאור אינו מסוגל.

אני ניגש לארון שמתחת לכיור במטבח ומוציא חומרי ניקוי. אחרי כמה שעות של מאבק באבק אני ממקם את כל הרהיטים מחדש בסלון. כשאני אוזח באחד משני האגרטים העתיקים בכוונה להחזירו למקומו ליד הטלוויזיה, אני מגלה בו כמה דפים מגולגלים. אני פורש אותם וקורא את הכותרת באנגלית: Tabular Summary Report. זה דו"ח כלשהו של בדיקת אק"ג של אמא לפני או אחרי התקף לב בשנת 1998. אני מרפרף, מנסה להבין את הגלים הללו, של הלב, את המספרים שמודדים אותו. המסמכים הרפואיים האלה פתאום צצים מכל חור; מתגלגלים לי בכל פינה בבית. בארונות העליונים במטבח - מרשמי תרופות ישנים; בחדר השינה - סיכומי אשפוז ומחלה; בחדר העבודה - דפים על גבי דפים של ביטוחים רפואיים, חוות דעת שניות, שלישיות ורביעיות של מומחים לכל דבר שיש לו אף-אוזן-גרון. נדמה שלא היה יום שבו הגוף של אמא לא אותת לה, "שלום רבקה, מה שלומך?" אני אוסף מכל החדרים את החומרים האלה של המחלות. אלה שהיו לה ותועדו; אלה שלא היו לה ותועדו; וגם אלה שחשבו שהיו לה, כיוון שהיו מופיעים לפרקים כמו "סימפופוטמים", מילה שבעזרתה הייתי מכנה את התסמינים המקדימים שהרופאים כל כך אהבו לדבר עליהם, כדי לנסות להצחיק אותה. אני מרכז את כל המסמכים הללו בארגז אבל לא סוגר עדיין. בטח מחר או מחרתיים אמצא עוד. ואולי כבר מחר הוא יתמלא ולא תהיה לי ברירה אלא לפתוח ארגז נוסף. עד שיום אחד כל הבית הזה יהיה מלא בארגזים של מחלה. "מחלהלהלנד", זו עוד מילה שהמצאתי כדי לנסות להצחיק אותה בימים שאי אפשר היה לשאת. אולי תוכל לגור כאן משפחת ארגזי, וזו - חנוקה כמו שהיא - תנהל כאן משק בית אטום לחלוטין. את הארגז אני מניח כמובן במחסן ילדותי. אני רוצה לחשוב שכל הזכרונות האטומים שם כבר למדו לחבב אחד את השני ומשחקים ביחד משחקי זיכרון של פעם. אני יוצא מהחדר ומעמיד מולי את כל מחלות העולם, ובכלל אלה גם את אלו של אבאמא. אני מעמיד אותן מולי כמו גוף או שק אגרוף. אני מכה בו עד זוב דם. אני מוחמד עלי של המתאגרפים המיומנים באגרוף-מחלות. אני הודף את הגלוקומה, חובט חבטה מלאת אינסולין בדלקת הריאות; אני עושה שרירים לכל מחלות הניוון, קובר בחושך את כל מחלות העור וזורק אל הזאבים את הזאבת, השעלת, המי-אמר-אני-ולא-קיבל גם מחלה ממארת. אני חובט בכל האוויר הזה שנותר יתום ממחלות, יתגדל ויתקדש, צלול לכל הדעות. אין פה לא גוף ולא אגרוף, גם לא אוויר. אין אני חובט

אלא בעצמי. מה שמתברר לי בין החבטות, הוא שככל הנראה אני צריך לחזור לבית החולים, ההוא, של אמא, כדי לשים את עצמי מול מראות העבר. אני כותב "של אמא" וכמעט מאמין לרעיון הזה, שאם היתה שוהה בו עוד קצת, באמת היתה מקבלת עליו בעלות. חלקים ממנו, מבית החולים הזה, רדפו אחריה למטה, אל מתחת לאדמה, ועכשיו הם מתחככים בין העצמות הדקות לבין נבכי הרגבים, כנגדה או דווקא יחד איתה.

★

אבא וסבא יוסף ב' נוסעים במכונית על כביש 35 הרעוע. סבא נוהג, מזיז כל חלק אפשרי בגוף, על מנת לדרכן את הרכב להתגבר על הבורות בכביש. "לאיפה נוסעים?" אבא שואל וסבא משיב, "בְּךָ ר ובבב ת רר אָ ה". הדיבור מקבל קצב משלו משום הדרך התלולה שמשתלבת בנתיב השפה. סמוך אל הכניסה לבית גוברין סבא עוצר. שניהם יוצאים מן הרכב. סבא רוצה להתחיל להסביר היכן הם באמת, אך אינו מוצא מילים מתאימות. על כן הוא רק מבקש מאבא, "בוא, תעזור לי עם הבגאז". הוא ניגש אל תא המטען, פותח ומסמן לאבא לעבר לוח עץ משויף המבצבץ מן העומק החשוך. אבא מקרב את ראשו אל הלוח ומגלה שחירוטות בו המילים: "טוראי משה (מימי) נגרי - נולד אל האדמה כתו בודד, ושב אליה כפזמון חוזר". "מה זה?" אבא שואל. "ביקשתי מהפועלים שישאירו לי חתיכה מבסיס הגזע, כדי שנוכל לעשות כבוד אחרון למימי. סבתא גילפה את העץ ושייפה היכן שצריך", סבא מסביר. הוא מרים צד אחד של הלוח, ואבא מרים מן הצד השני. הם מתחילים ללכת - לוח עץ האלון חוצץ ביניהם כמו בעל ברית - מספר מטרים, עד שסבא אומר, "עצור, זה פה". "מה פה?" אבא שואל, וסבא מוציא את המילים החבויות מתוך הלב הכבד: "הוא מת כאן. מימי מת כאן". הם מניחים את לוח העץ סמוך לאיזה שיח ואבא נשכב מיד על הקרקע, מנסה לאחוז בכל פיסת אדמה שהוא מסוגל לאסוף בשתי ידיו. סבא אומר, "גבי, די, אתה כבר לא ילד". אחרי כמה דקות אבא מחליט לקום. "הוא מת כאן, ממש כאן?" הוא שואל את סבא, וסבא משיב, "כאן, ממש כאן... בוא... תעזור לי, נקבע את השלט באדמה".

אפשר לראות עכשיו את שניהם נעים, עובדים יחד בעבור המשפחה שפעם היו: שלושה אחים, שני הורים וכלב. לבסוף נפער חור עמוק דיו באדמה והם מקבעים את הלוח במקום המת, נותנים בו מבט אחרון. האוויר יבש וסתום בין סדקי השתיקות שלהם. לאחר מכן הם נכנסים אל הרכב ונוסעים; שום עין אינה זולגת אל מה שהותירו מאחור.

אחרי שהם מתרחקים, הסיפור מצליח לגלות כי למעשה מימי מת כחמישים מטר דרומה משם. אך המילה "כאן" או "שם" אינה משנה עוד, כי עם קיבוע לוח העץ נקבעה גם איזו השלמה בעולם:

מימי מת בנקודה שסבא הצביע עליה. על כן רוחו, גוף זכרונותיו, רסיסי הרימון שנותרו, חגים סביב ההילה שלו – מקימים עצמם מעפר ונכנסים בין חריצי הלוח ההוא. בעוד שבעים שנה מהיום יחלפו על פני הכביש הזה אלפי אנשים. הם יעצרו בצד הדרך כדי לבחון מקרוב את העץ העצום והמוזר הזה שצמח כאן: במרכז גזעו אפשר להבחין בפני אדם בוכה עלִי דמעות; ענפיו אינם יכולים שלא להזכיר עשרות ידיים אנושיות פרושות לכל הכיוונים מלבד זה של האדמה.

על הדשא מתקבצים אנשים בכל מיני חליפות ומדים. אחים של גיבורים, הורים של גיבורים, גיבורים מרחפים מעלינו באוויר מצוידים בהילת ברזל יצוק כמו מצבה המסרבת אל הזמן; אנשי צבא בדימוס, אנשי צבא מכהנים, ומעל כל אלה – שוב, קיבינימט, יונים. מחרבנות ואף אחד לא שם לב. אפשר להוציא את היונה מהבית אבל גם זה כרוך במלחמה, אני חושב, וכך או כך, אי אפשר להוציא את הבית מהיונה. אני עוקב אחר אחת מהן במשך דקות ארוכות. אין לי משהו אחר לעשות בינתיים. אני אולי שייך למשפחת השכול, אבל חש שהשכול פה אינו שלי; הקדמתי כהרגלי ואני צריך להעביר זמן מיד ימין ליד שמאל וחוזר חלילה. מוטב אם כך שלפחות אצליח להביך להיכך הן הולכות, היונים, אחרי השלום. מחקר מעמיק שכולל שלושה סיבובים סביב עץ דקל ומעבר בין קרחת דשא אחת לאחרת מניב את התוצאות הבאות: הן אינן הולכת לשומקום. הן מסתובבות במעגלים אך אינן מעיזות באמת לחדור אל מעגל השכול, אלא מנקרות סביבו כמו פחדניות אמיתיות.

כשנמאס לי מכל זה אני מתקרב אל הרחבה המרכזית, היכן שממוקמת אנדרטת הבטון לזכר הנופלים. אותיות "יזכור" חקוקות בה, כאילו מישהו פה מסוגל בכלל לשכוח. הקצינה קבעה איתי ברחבה בארבע ושלושים בדיוק. אני רואה אחת מתקרבת, ניגשת אלי ושואלת, "אתה נועם?" אני מהנהן והיא אומרת, "אתה מהמקדימים, הא? נעים מאוד, אני קרן, דיברנו אז בטלפון". אני לוחץ לה את היד. היא חמה ומנחמת. "אני מרגישה שאני כבר מכירה אותך", היא אומרת לי, ומוסיפה שהיא מאוד שמחה שיצא לי לבוא, ובכלל, זה מרגש לראות איך העבר מצליח לגשר בין הדורות. אחר כך היא מסבירה לי את סדר הדברים במהלך הטקס: תחילה ידבר יו"ר העמותה, אחר כך נציג הכנסת, ולאחריו כמה מפקדים, כנראה שלושה. אחד חולה אבל מנסה בכל זאת להגיע, היא תדע בעוד רבע שעה. כך או כך, אחריהם יבוא שיר ועוד שיר. אחר כך ידבר נציג המשפחות השכולות, המבוגר יותר, ולבסוף אני – "החידוש", היא מחייכת, "בתור הנציג הנוסף של המשפחות. חשוב לשבוע כמה שיותר סיפורים".

"לשבוע?" אני שואל. "אמרתי לשבוע??" היא מתנצלת ומתקנת, "התכוונתי כמוכן לשמוע. כנראה שאני רעבה, לא אכלתי כל היום..." היא מוסיפה וצוחקת. אני מחייך לעברה ומציע לה מסטיק מנטה שיש לי בכיס. היא מסרבת בנימוס ומכוונת אותי לאזור הישיבה ומראה לי את המקום שבו אשב: כיסא חמישי מצד שמאל, שורה ראשונה.

מעולם לא הייתי איש של טקסים. תמיד הם נראים לי כמשהו זר; גוף מתכת שנתקע בגרון וקורע אותך מבפנים בלי שתצליח להבין את הדרך אל קנה הנשימה; אבל כאן, עצי הדקל סביב, החיוכים שמחזירים לי אנשים שאינני מכיר, השקט שנוסכים בי החרבוניס הנסתרים או מעשי האהבה של היונים - מגלים לי צד אחר: אנשים זקוקים לטקס, לסיפור, על מנת לזכור. אולי עכשיו גם אני יכול להפסיק לפקפק בכתיבה שאני עוסק בה בתקופה האחרונה; אולי אני מבין סוף-סוף את מה שאפרים כיוון אליו כשהחל לכתוב את אסתר שהיתה או לא היתה לו, ואולי גם מדוע לעזאזל טרח לחפור תעלה מתחת לאדמה בשביל כפתור.

בארבע חמישים וחמש בדיוק אחד מאנשי הצבא ניגש אל המיקרופון ומבקש מכולם לשבת. בחמש אפס אפס הטקס מתחיל ונערך בדיוק על פי הסדר שציינה בפני הקצינה. כשמגיע השלב שבו מזמינים אותי לדבר אני קופא למשך כמה שניות. לא יודע לאמור את הזמן. רגלי אינן נושאות אותי. בסוף אני מצליח לגשת אל הפודיום. אני פורש את הדף שכתבתי בו את המילים. הפעם באמת כתבתי. אני מביט בהן אבל הן נראות לי זרות; אפילו לא בני משפחה מדרגה שלישית. אני מחליט לקרוע את הדף לשלושה חלקים, זכר אולי לשלושה שפעם היו אחים: גבריאֵל (אבא), משה (דוד) ועובדיה (דוד); גבי מימי ועדי היו כינוייהם בהתאמה. פתאום אני נזכר באמת שהיה גם עדי. גם הוא מת, רחמנא ליצלן, מעקיצת דבורה, בגיל 16, במהלך טיול רגיל לחלוטין של הגדנ"ע. לא היה בו דם, לא היתה מלחמה. לא היה לו מוות הירואי. מת, תחת שמש קופחת במכנסי חאקי וחולצה לבנה מגוהצת למשעי בצלע הר, כאילו התכונן למותו. אף אחד כמעט לא דיבר עליו או אותו. אבל למוות חיים משלו. אני מדמיין כעת את עובדיה-עדי-דודי: מגהץ עצמותיו (עצם-עצם) מתחת לאדמה ומסרב בכל תוקף לרגבים, לתולעים המאכלים קמט אחר קמט את מה שנותר מהחיים.

אני נושא אל הבמה את האשמה ואת עוקץ הדבורה שמוטט את עדי אבל מסרב למות וחודר לי, כמעט מחליק, מתחת לעור, מבקש להעיר אותי למשהו שאינני מצליח להתעורר אליו. אני מרים את ראשי אל עבר הקהל שמצפה למילים שלי. נדמה לי שכולם מביטים בי, אבל שוב אינני מצליח לקלוט את הבעות הפנים. עוקץ הדבורה מתפצל בי לשניים, לעשרים, לאלף עוקצים - אני מחוֹרֵר כולי ומתוך האוויר שחולף בגוף, איכשהו, אני מצליח לפתוח את הפה:

"לא הכרתי את דודי, מימי. זה היה כינויו, ולפני שניתן לו, היה לו שם - משה. לא הכרתי אותו ובכל זאת אני מרגיש עד היום את גופו, שהוא דם מדמי, בכל בוקר כשאני קם. לעיתים אני קם בבוקר ויחד עם הורי המתים, ארבעתנו - אני, אמאבא ומימי, יושבים לאכול ארוחת בוקר, או הולכים לטייל בצוקי דרגות כי מספרים עליו, לפחות באחת הגרסאות, שאהב לטייל; שהיה חייכן; שהיה אהוב. מספרים עליו שנפל ב-11 באפריל 1951. עד היום הייתי בטוח שהוא מת בתאריך זה אך בשנת 1948. אף אחד מבני המשפחה שלא נותרה לי לא דיבר באמת על אודותיו. ובכן, גיליתי משהו חדש: שלוש שנים שלמות של חיים נוספים שהיו לו. כמה אני שמח עבורו ומצטער עבורי שבדמיוני 'הרגתי' אותו שלוש שנים לפני מותו. מספרים עליו שנפל בשעה שבע וחצי בערב בשעת קרב אמיץ שבסופו מת עם רימון ביד בסביבת בית גוברין. מת, על מנת לא להרוג את חבריו, אחיו, ששהו כנראה באותו אזור מלחמה שאליו התכוון לזרוק את הרימון. זה כל מה שאני יודע עליו. השתיקה הרועמת לגבי דודי היתה כמו שמיכה שכיסתה על כל העבר המצער הזה וביקשה לחנוק. אמי היתה אומרת, 'אושר הוא שמיכה', ועכשיו אני חושב שאושר שהוא שמיכה מונע מאיתנו לראות בבהירות גוף שהוא האפשרות של הסיפור, של הזיכרון, של התנועה. של התנועה. אולי אני רוצה לומר לכם כך: לא הכרתי את דודי מימי, אבל גם אותו וגם את הורי - זכרם לברכה - אני מכיר כל יום מחדש בימים ובשנים שאחרי מותם. גם את אחותי או אחי שיכולים היו להיות לי כיוון שאמי הפילה זמן קצר לפני שילדה אותי - אני מכיר. אני מכיר משום איזה דם. קראו לזה ירושה, קראו לזה געגוע, קראו לזה וריד שמחבר כמו צינור השקיה ענקי מנקודה אל"ף של החי לנקודה בי"ת של המת. לנו אין ברירה אלא לעבור בו כי הוא חוצה אותנו במרכז הגוף. שמעתי אינספור פעמים את שירה של זלדה המשוררת, 'לכל איש יש שם'. אני מביט פה על כולנו סביב וחושב: לכל איש יש מת. אדם חכם שפגשתי אמר לי שאנחנו צריכים לספר לעצמנו כל יום מחדש את הסיפור כדי להתקרב למת. רק כשנתקרב אליו מספיק - אולי נוכל להמשיך הלאה, אבל מי יודע, רבותי, מהו 'הלאה'? כל אחד וההלאה שלו. מספרים על אבי שלמד מתמטיקה ועל אף זאת התנגד לה נחרצות. הוא אמר שנוסחאות נולדו לא כדי שנעקוב אחריהן, אלא כדי שנוכל לפרק אותן, ומהן להרכיב צורה חדשה של רוח. הוא היה אומר שאין כזה דבר התחלה או סוף. אנחנו נולדים אל תוך אינסוף ומתים אל תוך אינסוף. כל מה שנותר לנו באפשרות של התווך, הוא לחוש בתנועה; למשל של נענוע ענף עץ, ולקוות שנוכל לקטוף איזה פרי. המהות שלנו היא לקטוף ואחר כך שמישהו יקטוף אותנו. גם את מימי משהו קטף אבל הכל חוזר, חברים, הכל חוזר, גם את זה אני לומד יום אחר יום. מימי וכל אחד מאהוביכם פה אולי קוטפים אותנו עכשיו. אנחנו פירות של תנועה ותהיה זו תנועה של אהבה, או של מלחמה. כל אלה גם הם שמות. ומי נותן את השמות האלה אם לא אנחנו, בני האדם. אנחנו נותנים שם למישהו או משהו משום האנוכיות; לאחוז במשהו שלא בטוח

שרוצה להיאחזו. 'עלינו לזהות את התנועה הזאת', אמר אבי, ואני עכשיו חושב ומוסיף: צריך לדעת באיזו נקודה היא מתקרבת לאחד מהאינסופים האלה – ופשוט לשחרר. כן, חייבת להתקיים נקודה כזו בכל אחד ואחת מאיתנו. שלחו את הידיים הקפוצות קדימה ופתחו עשר אצבעות; תנו למה שצריך ללכת – ללכת. אל תקראו לזה בשם. שחררו גם את עצמכם. חיו ויהי מה".

אני יורד מהפודיום. שקט אופף את החלל הפתוח. אנשים מביטים בי, אבל אני מכונס בתוך עצמי עד כדי כך שהייתי יכול להיוולד מתוכי עכשיו אם באמת הייתי רוצה בכך. אני לא יודע מאיפה באו המילים שבאו או אם היה בהן איזה היגיון, או אם חלילה פגעתי במישהו. לא. לא אצטער עוד, בחיי. אני רץ לכיוון שער היציאה בלי להביט לאחור. אני נכנס לרכב ומתיישב. ברקע הרב הצבאי מסלסל, אל מלא רחמים. אני רוצה לנשום אבל מרגיש שאני נחנק. אחר כך אני מתייפח, כל דמעה מתגבשת לכדי סלע. שמות הנופלים, נופלים כולם על ראשי, אחד אחד. אחר כך אני יוצא שוב מהרכב ונעמד, שר עם כולם יחד אבל לבד, כל עוד בלבב.

”יד לבנים”, הזיכרון

כמעט מדי שנה אני מלמד בתיכון את ”צפירה” של אתגר קרת. אני אוהב לברר עם התלמידים והתלמידות את מצבור ההקשרים הכל כך ישראליים שקרת מפזר כלאחר יד בסיפור (אולם ההתעמלות שבו נערך טקס יום השואה, הפלאפל שהטחינה שלו נוזלת מלמטה, ההערצה ליחידות העילית ולצבא) – דוגמה מעולה לאופן שבו ספרות מצוינת עולה מתוך ההיאחזות במקומי, בדיוק כפי ש”הרוצחים” של המינגוויי כתוב בקודים שמזוהים מיידית בתרבות האמריקאית. יש נקודה בסיפור שבה המספר טוב הלב מתגלה כבחור לא משכיל ולא קשוב במיוחד. רגע לאחר שנכח במפגש עדות של ניצול מאושוויץ הוא מתפלא לשמוע שהשרת של בית הספר, שמכיר את אותו ניצול, היה איתו ב”זונדרקומנדו”. עבור המספר המילה ”קומנדו” קשורה חד משמעית ביחידת הקומנדו הימי ודומותיה, ומה הקשר של זה לדמות השרת, הצנום, הגלתי, ששמו שולם? זהו רגע של אירוניה עדינה ומרה מצידו של קרת. וכשאני מסביר אותה לתלמידים, אני תוהה כמה מהם יודעים בשלב זה יותר מהמספר, ואם להיות כן, תוהה אם אני בגילם ידעתי יותר.

אבל לסיפור הזה יש עוד קומה, פרטית. הצפירה שמהדהדת בסימו רועמת חזק בתוך זכרונות הילדות שלי. בית הספר היסודי שבו למדתי ניצב על מעין גבעה קטנה, ואולי לכן הוצב במרכזו הצופר האזורי, מעין מגדל אייפל מאיים בליבה של ההתרחשות הילדית, מגודר ואסור. כשהגעתי לבית הספר בכיתה א' ערך לי שכני, שהיה גדול ממני בכמה שנים, סיור היכרות. אני זוכר שנעמדנו מול מתחם הצופר, ואני זוכר אותו מניח את ידיו על אוזניו כחיקוי של הרגע הנורא שבו תתפוצץ והיללות שקרעו את הלילות ברחוב, הפכו ימי הזיכרון השנתיים למועד של חרדה עבורי. כוחם של הימים האלה השתלב לבלי הֵתָר באימה הצרופה שהילכה בי ימים לפני כן, עד לשניות ממש שלפני המועד – השעה 10:00 ביום השואה, והשעה 11:00 ביום הזיכרון. ההקלה הגיעה מיד עם תחילת הצפירה עצמה. זו היתה החרדה-שלפני ששיתקה אותי, וכמובן הצורך להסתיר אותה, לא להסגיר.

בית הספר היסודי שבו למדתי נקרא ”יד לבנים”. אני חושב שעברו שנים עד שלמדתי להפריד בין שתי המילים ולראות את משמעותן האמיתית. אולי היה זה קשור בהיכרות שערכנו עם בית ”יד לבנים” ששכן לא רחוק משם, צמוד לפארק הנפלא שנקרא על שמו והיה גן הפלאות של ילדותי. אני זוכר שבאחת השנים התארחו תלמידי בית הספר בטקס יום הזיכרון שהתקיים שם, וזכורה לי ההשתאות שלי נוכח עמידתם הדוממת, המתוחה, של שני החיילים שניצבו ליד קיר הזיכרון כמו שני פסלי שעווה. באחת השנים הורו לנו לצייר פרחים בצבעי פנדה על דף בריסטול לבן. פרחים ללא גבעולים, שיכסו בעלי כותרת מפנדה את הדף כולו. מאוחר יותר נלקחו כל הציורים כדי לרצף בהם קיר אחד של בית ”יד לבנים” (הקיר גם הונצח מאוחר יותר בסדרת בולים). אינני יודע אם הם עוד שם, אבל תמיד, כשעברתי במקום, ניסיתי לחזור ולאתר את הדף שלי, כמובן ללא הצלחה.

לא רחוק נמצא מתחם זיכרון נוסף - מצבה לזכר נרצחי מאורעות תרפ"א ובסמוך לה מגרש חול ועליו משוריין וטנק. כשהייתי ילד היה שם רק המשוריין, שהיה מתקן השעשועים האהוב ביותר עלינו כילדים. בקיץ הוא להט בחום והיה צריך להיזהר במכנסיים הקצרים, בירכיים החשופות, ולהיעזר בידו הבטוחה של אבא כדי לעלות על השרשרת וממנה פנימה אל הכלי עצמו. במושב הנהג הנחשק היו שני הגאים וחלון תצפית, ומאחור מושבי הנוסעים ותאי מתכת שונים שאהבתי לפתוח ואז לטרוק. זה לא הרגיש מוזר כלל. ואולי זה מה שבעצם מוזר מכל.

וכל זה הוא מן הסתם עדות נוספת לאופן שבו גרנו אז, כילדים, סמוכים כל כך לזיכרון.

חלום הרוק

וצרחת באימה מתוך חלום. בסך הכל חלום שבו אני בתוך מחנה צבאי ורוצים לתת לי שוב... רובה! אני שוב לבוש מדים ואיני יודע שאני בתוך חלום חוזר ונשנה - פעם אחר פעם - במיטה עם סדין וכר מלא נוצות, וכבר עברו הרבה שנים - ונפטרתי מחובתי המיליטריסטית על ידי בריחה לטריטוריה רחוקה - בלי צורך בדרכון. כיצד? פשוט: נמלטתי לטריטוריה החרדית.

ארץ אחרת אבל כאן - מתנדנד בין עמק יזרעאל לירושלים.

בין שמי תכלת מעלי לבין שאלת חוט דק של תכלת בציצית בלבד. בין החוט לבין השמיים - ובלי צורך אמיתי בהמרת אלוהי ישראל לאלוהי החרדיות המלבישה אותי שלמת בטון ומלט בנשמה.

שתי השורות האחרונות סותמות אוקיינוס מתהפך בבטן, מסע כואב, רב ערוצים בבקשה להתחמק ממוראות המלחמה והמדים והתגייסות בלתי מודעת לקרב על עצמי בתוך מדים של כמורה ליטאית. ועדיין זוכר בכל חלום את לוכן נוצותיהן של התרנגולות בכפר הסורי בחאן ארנבה, את המחבוא בכונקר מהסורים. את המחשבה על ההתאבדות בהיותנו מוקפים טנקים וחי"ר סוריים.

בגדי החרדים ישיבו לי את השמחה האבודה. הרוק בפי ימתק. נכון, הפיוטים שאני שר חסרים את נופי הארץ. אין בהם כנרת ולא כרכומים. אבל יש משהו במילים של רבי ישראל נג'ארה, ראש ישיבה בעזה בתקופת המקובלים, יעלה יעלה בואי לגני הנץ רמון פְּרָחָה גִּפְנִי, שמבקשות את המשית, ויותר מזה בגעגועים למישהי: יוֹנְתִי זֵיו יִפְעֶתְךָ דְּמָה לְכִסִּיל וְכִימוֹת / וְאֲנִי לְאֶהְבְּתֶךָ אֶשִׁיר שִׁיר עַל עֲלָמוֹת / נְאוּהַ מְּכָל עֲלָמוֹת נְאוּהַ מְּכָל עֲלָמוֹת / נְדָדוּ לְתִשׁוּקֶתְךָ מְעַפְּעֵפֵי תְנוּמוֹת...

אבל גם אלה הן בונקר עתיק של מילים. והן לא יעניקו לי מה שהיה ביהודה עמיחי. וכמובן - אסור לי לגלות שאני כותב שירים. תבחר: או חזרה בתשובה או שירים. לבש חולצה לבנה ותתחרד! ושוב החלומות והרוק.

והתרנגולות במלחמה היא, ברמת הגולן, שקרקרו סביב הזחל"מים בהפגזה וזקנה סורית שהתכופפה לאסוף ביצים, וזקן לידה בלבוש איכרים ערבים שעסק בשדה כאילו עת הזמיר הגיע וציירת אתו בגלוי צה"ל ושלחתי להורים כתזכורת שהבן שלהם לא מת.

והחלום חוזר: אתם לא מבינים? אני לא מתאים להחזיק רובה. השתחררתי. טעיתם, אני כבר לא שייך למילואים, כבר שיחררתם אותי, אני לא ישראלי כזה, הלכתי מזה. זו טעות. אני לא יכול להחזיק רובה... הצילו.

ואיני יודע שאני ישן. כי לך תבחין בין שינה לבין ערות. שתיהן אינן ניתנות לזיהוי.

אדם חולם שהוא פרפר... או פרפר חולם שהוא פליט ממלחמת יום הכיפורים.

מאות חלומות שבאים מהמקום שהוא הנושן שבתוך הנפש. שבאים מהמבט בעיניים של ההרוגים. שבאו מהדיעה הברורה שגם אני צריך להיות בן זונה כמו כולם. להסתער, לא לשמוע את הפגזים מאה שנה אחרי המלחמה. חבוי בכונקר בדקות הראשונות מהשעה 1:50, מוקפים חי"ר וטנקים שלהם.

אני נוסע לאגף נפגעי הלם קרב. מה זה הדבר הזה? אפשר שגם המסע הזה גם הוא פיקציה. בטיורנות עושים צרכים בשדה. משאירים באדמה את הצואה. משהו שאתה עיכלת. שעבר במעיים שלך. שכאילו הגוף עיכל. מה שלא התעכל ייחשף בעוד שנים. כי גם הנפש מפרישה. בעוד שנים היא תדע שהגיע הזמן - כשהחרא ייאלץ לעצור ולומר את הסיסמה שלה. כולל הספרות: 1973.

לעשות צרכים בשדה. עשב ירוק מסביב. אתה כורע. זוהי אחת הכריעות המבזות, שמזכירות לך: סליחה, השוני בינך לבין חיה, הולך וקטן. אני מתרחק מהאוהלים הזוגיים שבהם אנו ישנים כבר שלושה שבועות בקורס הסיור, מצפים לסיים ולהכיר את כל שיטות הלחימה המזוהמת. אבא אומר - אני גאה בך. אתה לא יודע מה זה להיות יהודי בזוי בבגדד, במקום שאינו שלך. ואתה חייל בצבא שלנו!

אבל הנפש יש לה שפה פרטית ולא לאומית. אני לא הייתי מת מות קדושים. לא הייתי שוחט את הילדים במצדה. לא הייתי מודה לשם יתברך לפני כניסה למקלחת במחנה השמדה. ממש לא. ולמה התנדבתי ליחידה קרבית? כי אני אידיוט. בוא תלמד לפרק מרגמה, לירות בה פצצה. להרכיב מקלע, בעיניים עצומות. לפתוח נצרה ולזרוק רימון לתוך חדר. אם לא תהרוג ראשון - ההורים שלך יבואו להלוויה שלך. מה אתה בוחר? זה משכנע לי את התחת.

אני הולך להשתין בצד. אבל אני צריך ליותר מזה. יש לי דָּקָר, מוט מתכת שתפקידו לגלות תיל דק, מתוח על הדרך, שנועד להפעיל עלינו מטען חבלה. בדקר אני חופר, כדי לכסות את הצרכים. סייר טוב אינו משאיר עקבות כאלה.

ובמה לנקות? עלים אינם מספיקים. חופן עפר מורח. עולה בדעתי ללחלח עלים ברוק ולהתנקות כראוי. פעם אחרי פעם אני משכלל את השיטה. משתדל ללכת לעשות צרכים עם מסטיק בפה. תוספת הרוק מנקה אותי היטב. כך, כל ימי הקורס הצבאי ששמו "קורס סיירים", הקורס שבסופו גם לי בן ה-18 תהינה נעליים אדומות. מה שלא עושה הגיל עושים ההורמונים האיזונים של הגיל. מדינה יודעת איך פועלים ההורמונים והיא מנתבת אותם במשכנעים האלה: נעליים בצבע אדום. מה עושות נעליים בצבע אדום לבן 18? הוא יקריב את חייו בשבילך? בפירוש, יקריב. האידיאלים והסוליות צועדים יחדיו ומרדימים את המנעדים המעֲדָנים כל נפש. ויש עוד בונסים למהסס: קורס צניחה. וכנפי צניחה מאלומיניום. ובסוף קורס הסיירים אלומיניום קטן עם הטבעה של קרני צבי. וכומתה שחורה. מי לא תעצור לך טרמפ, כמו זו שהגדילה לעשות והציעה לך לבוא אליה הביתה בטרמפ

מעפולה. והרוק בזמן ההליכה לשירותים כבר מופרש אוטומטית-פבלובית ברגע שאני נכנס למצב המתאים: בלוטות ממלאות לי את הפה בין אם אני בשטח, בשדה, ובין אם אני בבסיס, בשירותים מסודרים, בין אם אני בבית, או בביקור במרחקים.

השיטה ששירתה אותי לניקיון בשדה הפכה לחלק מְפוּנוֹן אוטומטי שאין לי עליו שליטה. מאז התרגלתי ללחלח שם, למטה, ברוק כדי להתנקות כראוי. כבר שנת החמישים למלחמת יום הכיפורים, בדינמיקה קבוצתית לנפגעי המלחמה. הם מספרים שבטיפולים הראשונים היו הרופאים מנענעים מגירות בכוח כדי שהחייל ישמע רעש איום של יריות וכך יבריא. תופפו בסירים כדי שהחלומות ייעלמו. אין שיטה לחנך את בלוטות הרוק להבין שכבר יש נייר ולא צריך לירוק בתוך עצמך. אני לא אגלה להם שאני יורק בתוך עצמי. עוד חסר לי שידברו על דה קונסטרוקציה של יעקב דרעי שהפך לז'אק דרידה. רוק. הכל רוק. רוק אנד רול. [גם "רול", בערבית בגדדית הוא בעצם רוק. הרוק שיש לי בפה].

המליצו לתופף מולם בסירים. כי פחד יסיר פחד. גדולי הרפואה. מה יתופף לרוק? איך לתופף את מה שכבר רחוק ודוהה, ונותר בבלוטות האלו המריירות בתוכי בכל כניסה להתנקות? סיפרתי לה בלחש, בפעם הראשונה, סיפרתי. סיפרתי משהו שחלל הפה זוכר בבלוטות הרוק ומקשר את הכניסה ל-00 כהזמנה להפעלת חורי ה-00.

סיפרתי סיפור מהתחת: שבכל יום שאני נכנס לשירותים, מציף את הפה שלי רוק. מאז הייתי חייל. מאז עשיתי בשדה. וניקיתי ברוק. וכבר שנים שאני בולע, ושונא לזכור מאיפה הוא התחיל. ומתי הרוק בא לך? ברגע שאני סוגר את הדלת ומתיישב. רוק. המון רוק. והיא שואלת ואני מספר. ואנחנו מדברים על השדה בהרי הגליל, ובאימון הלחימה ביעד מבוצר, בתוך התעלות. ואני מספר. ורוץ לשירותים. ולא, הוא לא נעלם, לא. הוא מדייק ומופיע. והמים יורדים, ויורדים. כמו צפירת אזעקה.

בנוגע לשמי

א

נולדתי טרום לדתי,
נולדתי ברגע ששני פגזי המרגמה הסוריים
בתרו את גופך החסון,
הפקיעו לנצח את חיוךך המנצח
בספרי הנופלים
ובסלון סבי וסבתי

ב

שני הפגזים לא הרגו רק אותך
הפגזים הרגו את הורייך, את אחיותייך ואחייך
ואת אבי.
הרגו גם את חלשותיך
נותרת נקי מכל רבב
כל נשימה הייתה ברוכה

ג

אבי חלץ אותי מרחם אמי
והזרים את דמך בעורקי
אני אתה אני
אתה אני אתה
אני אתה אני אתה
אני אתה אני אתה.

ד

אני לא.

יומו של הלום הקרב

עֲלֵה כְּמוֹשׁ מִבֵּיט בִּי
בְּעֵינַיִם מֵתוֹת
וְנוֹפֵל חָלָל
עַל מַה שֶּׁפָּעַם הָיָה
דָּשָׂא יָרֵק.

עֲכָבְרֵי הָעִיר מְכַרְסָּמִים
רְגָלָיו שֶׁל כֶּסֶף
שׂוֹזֵעַק מִכָּאֵב.

עַל שְׁלֶחֶן מְאָבֵק
עוֹמֵד בְּקִבּוּק בִּירָה
מִמָּנוֹ לְגַמְתִּי לִפְנֵי שָׁנָה.

קְלִמְנְטִינֹת עֲבָשׁוֹת
מְרַקִּיבוֹת
כְּגוֹפֶת הַחֲתוּל שֶׁנִּנְגָּסָה
עַל יְדֵי הַכֶּלֶב שֶׁל הַשָּׁכֵן.

עֲנֵן חוֹלֵף
מִזִּיל
דְּמַעַת גֶּשֶׁם.

גְּרִיל פְּחָמִים
מִתְחַנֵּן לְאֵשׁ
שֶׁתְּפִיחַ בּוֹ חַיִּים.

רֵיחַ מְוֹת שׁוֹרֵר
בְּחֶצְרֵי,
זוֹחֵל לְבֵיתִי,
מְמַלֵּא אוֹתוֹ,
מְזַמֵּן אוֹתִי לְלִטְפוֹ.

אֲנִי מְאַרְחָ אֶת הָרֵיחַ בְּתוֹכִי,
מִכִּיר לוֹ אֶת רֵיחַ הַמְּלַחְמָה
הַסְּפוּג בְּדָם הַפְּצוּעִים,
חֶרְחוֹר הַגּוֹסְסִים,
וְרִקְבַּ הַמֵּתִים.

אֲנִי מְכַנֵּס
אֶת הַמְּלַחְמָה וְהַמְּוֹת
לְתַרְמִיל הַזְּכָרוֹנוֹת
רַק חֲזִיוֹנוֹת נְטוּעִים בּוֹ.

חֲזִיוֹן חֲדָשׁ אֲנִי מְכַנֵּס לְצַדָּם
וְבוֹ -

אֲנִי מְסַתְּעֵר עַל אוֹיֵב שֶׁאֵינְנוּ,
יֹרֵה בְּרוּבָה שֶׁכָּבַר מִזְמַן
אֵין לִי,
צוּעֵק קְדִימָה הַסְּתַעֵר לְחִילִים,
הַנְּטוּעִים כְּעֵצִים עַל פְּלָגֵי
מִדְבָּר.

מעוזיה סגל

שיר זיכרון

שוממות מְדַרְכֹת הָעִיר.
ריח רִקְבוֹן
מתי המִלְחָמָה
לא מֵשׁ מֵאֶפֶס שֶׁל תּוֹשְׁבֵיהָ
הסְפוּנִים בְּתוֹךְ עֲצָמָם.

למוד קְרִבּוֹת, ריח דָם
ומוֹרָאוֹת,
אֲנִי צוֹעֵד
שְׂמַאל יְמִין, שְׂמַאל יְמִין,
בְּגוֹ שְׁחוֹחַ
לְתוֹךְ חַיֵּי הַשְּׂרוּטִים,
סוֹפֵר מְדֵי לִילָה
אֶת גּוֹפּוֹתֵיכֶם הַשְּׁסוּעוֹת
הַמְעֻטְרוֹת אֶת שְׂדֵה הַקָּרֵב,
בוֹכָה
ובוֹכָה
ובוֹכָה.

פָּגַז נּוֹפֵל לְיָדֵי
מִתְפּוֹצֵץ,
אֲנִי פְצוּעַ קֶשֶׁה,
זוֹעֵק לְעִזְרָה,
מְכָאֵב,
זוֹעֵק מִתּוֹךְ שְׁנָה.
מִתְעוֹרֵר,
מְזִיעַ,
מִתְנַשֵּׁם,
מִתְנַשֵּׁף,
נוֹשֵׁם בְּקִשִּׁי
אֶת שְׁלוֹת הַבְּקָר,
שִׁירַת הַצִּפְרִים,
וְאוֹשֶׁת הָרוּחַ.

פְּצוּעַ אֲנִי.

שבעה-עשר התלויים

די, אומרת לך הכתף, מספיק. צריך להניח את הזיכרון הזה בצד הדרך כי מקילומטר לקילומטר הוא נהיה כבד יותר, כמו הילד שסחבת על הכתף בתוך שק במשך שש שנים וגם כשאינן לילד מה לאכול, הרי הגוף ממשיך לגדול - ככה זה עם ילדים - והמשקל עולה ועולה והכתף יורדת ויורדת ואינה יכולה לשאת עוד את המשא ואת מורידה את השק ופותחת ופתאום יוצא משם נער כמעט בגילך - מה זה? הוא היה רק ילד - ובשנייה שהורדת את השק גמרת על הילד - לקחו אותו ממך - אך בשנייה שתוריד את הזיכרון לא יקחו אותו ממך, תזכי רק להפוגה קלה במשא, לשחרר מעט את השריר, לפני שהופלה! - צריך להעמיס אותו שוב על הכתף ולשאתו עד שיהיה מבוגר, זקן, עד שימות יחד איתך. אחרי השק שנזרק בצד הדרך רצת הכי מהר והכי רחוק שיכולת עד שהגעת לאורווה נטושה; הדרת פנימה, זינקת מעל המשוכה לקומה השנייה והתחלת לחפש אוכל. שש שנים אכלת שני-שליש שלישי לטובתו, כאילו נשאת עובר בשקך, ועכשיו את בסך הכל ילדה גוועת - שטויות, אין כזה דבר ילדים רעבים, רק מבוגרים - ובאפך את מריחה שיש פה עוד בדל-גזר שנפל מפיו של סוס, מסתובב איפשהו. את מוצאת אותו ליד החלון, נעוץ בין שני קרשים, כך שצריך להתכופף וממש לזחול פנימה ברווח הצר בשביל לחליץ אותו - איזה מין סוס משאיר ככה גזר? - אבל זה בסדר, את בכל זאת עוד ילדה, את תצליחי להשתחל שם, זה כדאי לך.

בצד אחד הוא ירוק מבוסר ובשני מעובש, אבל בין לבין זה נטו כתום של גזר ושם את נועצת שיניים ופתאום חורקת משאית גדולה במגרש שלידי האורווה ופולטת מתוכה שישה-עשר איש בפניג'מות ושניים במדים והם מתחילים בבנייה של במה: חמש מדרגות מכל צד, קורה אחת מרחפת ממעל - כאילו עוד צפוי להלך עליה לוליין באיזון מושלם - ושש-עשרה עניבות במרווחים שווים. אחד אחד הם מוליכים אותם למקומם לפי הגובה: הגבוהים באמצע והנמוכים בצדדים, ובטקסיות הולמת הם מניחים יד על העורף, מגישים את הראש ללולאה, מהדקים ודוחפים ואת רוצה לסובב את הראש, אך ישנו מסמר חלוד שדוקר ליד ארובת העין כמודיע לך: או שאת רואה הכל, או שלא תראי כבר כלום, וכך את נאלצת לצפות במחזה הנורא. ולמה את לא עוצמת פשוט את עינייך? זו כבר שאלה אחרת.

את יודעת שאם תתעטשי או תשתעלי - את תלוייה שם איתם, ואולי זה לא מקרי שאת לכודה פה עם המסמר שנועץ את מבטך לגרדום; כל מוות צריך שיהיה לו עד. את מרגישה אשמה שאת לא מכירה אותם ואת רחוקה מכדי לשמוע מילים אחרונות, אבל דבר אחד ברור: זו לא תלייה שקטה. הראשון צועק "שמע ישראל" ומסגיר את אלוהיו. לגבי השאר את לא בטוחה, כי אף אחד לא ממשיך מאיפה שהוא הפסיק: "אדוני אלוהינו, אדוני אחד". השני, גיבור-אמיץ, לא פוצה פיו, עומד זקוף - או אולי בעצם בשוק? - מה שבטוח זה שהוא ג'ינג'י, את זה את עוד יכולה לזהות מרחוק,

גם בלי משקפיך. השלישי מצווה לשים את הלולאה על זה שמשמאלו, הרביעי, שנראה צעיר ממנו, ואז לרדת מהבמה ולבעוט בדרגש שעליו הוא עומד - הגרמנים חבשו להם יהודים ככפפות שיעשו את העבודה השחורה במקומם - וגם זה לא מספיק; התלוי לא נחנק מכוח המשיכה של משקלו הסמלי והוא מתפתל ומרעיד את כל הבמה, מפיה רוח חיים מדומה בתלויים לצידו, אז עם האקדח לראש הם מורים לרביעי למשוך לו ברגליים, לעזור לו להיחנק.

כשהוא עולה בחזרה לבמה כבר לא צריך לריב איתו בשביל שיגיש את ראשו ללולאה - הוא מזנק לעברה בעצמו ובוטט בדרגש מתחת לרגליו-שלו, ואת מבינה אז בזעקה הפוכה, כזו שנחנקת בתוך הריאות במקום להתפוצץ בגרון, שהם ביקשו מהאבא שיתלה את הבן.

הזעקה כלואה בריאות כמו אוויר לנשימה שלקחת לפני שדחפו את ראשך מתחת למים הגועשים של התלייה השלישית היא והרביעית שנשקה לה, ואת שוכחת לפתוח את הפה ולקחת עוד אוויר, ואת מתעלפת. את מתעוררת מהנוצה שמדגדגת באף וכשהעיניים מתחדדות את מזהה מחושים, שניים, שנעים מטה-מעלה, מטה-מעלה על אפך ושאר הגיוק הושיב עצמו על עיניך, כממרה את פי המסמר החלוד ואומר לך: אל תסתכלי ילדה, אל תסתכלי. זה עוד לא נגמר.

אבל זה כמעט ונגמר; בזמן שנעדרת נתלו עוד כמה פיג'מות ועכשיו חמש-עשרה מתנופפות שם על הבמה - ככסים שלא ניתן לרחוץ עוד - אבל איפה השישה-עשר? הם התבלבלו בספירה? הגיוק מנצל את הבלבול ומזנק על האוצר שלך - אולי בכל זאת זה הגזר שמעניין אותו יותר ממך. הוא בכלל יכול על הגזר? אומרים שתיקנים מסוגלים לשאת עד פי אחד וחצי ממשקל גופם; את לא הצלחת אפילו עם חצי ממשקל גופך מקופל לכדור בתוך השק. חבל, לו רק היית תיקן! אך הגיוק הזה חלשלוש, הוא בקושי מצליח לאזן את הגזר בין כנפיו ולהניע שש רגליים זעירות וכבר נופל לו הגזר מטה דרך החלון וננעץ למרגלות דלת האורווה - מנסה להשתרש שוב באדמה - ומשמיע רעש כזה שהדמויות על הבמה המרוחקת הופכות באחת לשחקני תיאטרון שפיצוץ בלון מסטיק בקהל הרס להם את כל הסצנה.

הם עוזבים את הבמה ועושים את דרכם אליך דרך קהל התיאטרון הדמיוני שמפנה להם את הדרך בהשפלת הכובע, ואת אומרת לעצמך: זה הכל או כלום, זה עכשיו או לעולם לא - צריך לזנק ולדהור כמו סייחה - ואת מניפה רגל קטנה ואמיצה באוויר, אך הרחש שנשמע הוא של רגליים בועטות בחול, נוגעות רק בקצות האצבעות בשביל להתקדם בריחוף, קלילות כמו מרוץ הגיוק, ומתחתיך את רואה דמות קטנה פורצת את דלת האורווה ומנסה להימלט מהשניים במדים, וכשהם תופסים אותו וגוררים לכיוון הבמה את לא מבינה איך כמעט ולא זיהית אותו מחוץ לשק: הנה הוא, שכב שם קומה מתחתייך וצפה בתלייה יחד איתך, וכשהגזר הסגיר את מקום היחבאו אמר לעצמו: זה הכל או כלום,

זה עכשיו או לעולם לא - צריך לזנק ולדהור כמו סייח... את פוערת פה גדול לצרחה שתעצור את כל המחזות על גבי כל הבמות שבכל העיר, אך הגיוק מזנק על פיך ואת בולעת אותו והנה זה שוב קורה - את מתעלפת.

בחלומך הסצנה נמשכת: את צורחת כמו סירנה והם באים לקחת אותך, אך אין להם מקום על הגרדום - עם הילד יש שישה-עשר תלויים וזו סימטריה שחבל לקלקל.

החזק מבין השניים הוא גם היצירתי; על המקום הוא מנגר ו"ו גדול מעץ, מניפו באוויר בזרועו העבה ונועץ באדמה ליד הגזר, ובידו השנייה קושר לולאה, מהדק עם השיניים וזורק אל-על בדיוק מפעים - ולרגע נראית הלולאה המרחפת כמו חולם מלא מעל לו"ו - ואז היא נוחתת על צווארו הכפוף, מוכנה לתלייה.

הוא מרים אותך מהעורף כמו גור חתולים ומגיש את ראשך ללולאה ואת מבינה שאת פה בתלייה אישית, אחד על אחת; וכיאה לתלייה אישית, הוא שואל אותך אם יש לך משאלה אחרונה ואת עונה שכן, שאתה תהיה הבא בתור; ואז הוא תומך בימינו בו"ו, שלא יפול, ובשמאלו הוא מושך את רגלייך לכיוון האדמה והחבל נלחץ סביב צווארך ולאט לאט מצטברת שם פקעת גדולה כמו גרגרת-גבר ואת משתעלת מתוך-תוכך ופולטת החוצה מקק שחור ענק - ומתעוררת.

לפני פורים עוד הספקת לנהל שיחה אחרונה עם אביך, לנסות ולבאר את הזיכרון הישן הזה שמסתובב בין התאים האפורים במוח, מתחנן שיקלטו אותו. את יודעת שזה היה לפני פורים כי את זוכרת איך כולם תמיד דאגו לציין שאביך נולד בפורים, התחתן בפורים ומת בפורים. שלוש תחפושות מאוד שונות.

אבא, את אומרת לו, אני נשאית-שואה. אני נושאת אותה בתוכי כמו גיוק שחור ענק. אבל הם קוראים לי ניצולה. מה ניצולה? איך ניצולה? - מי בכלל ניצל ממנה?

את מנסה לחרות שיר ישן על תקליט ויניל לפני שהליריקה תברח לך מהראש, מסביר לך אביך, אבל יש שירים שניתן לשיר רק בעל פה, לעצמך. הוא צדק; בחרת לספר את זה רק לו, העומד לפנייך בתור לבית הקברות. וכשימות יישאר הזיכרון שוב רק אצלך, מביט בך בעיני עגל פעורות ושואל: נו, מה עשינו בזה?

את נזכרת, כשהיית ילדה קטנה, לפני המלחמה, משחקת על השטיח בבית הורייך: לפתע התעופפה לה ציפור דרוור מהחלון, אך מעופה היה שקט ואיטי כמו ציפור קסם. רק אחרי שנחתה על השטיח והתחילה לרוץ לעברך הבנת שמדובר במקק גדל-ממדים שנמשך אל מנורת הסלון ועתה היה מפלס

את דרכו בין הצעצועים שלך על השטיח. נשימתך נכלאה וידך דילגה היישר אל כיסא הנדנדה שישב בינכם, בין המקק ובינך, והכיסא התנדנד לאחור בכבדות כזו של גרמני שיכור האוחז בכרסו ומצטחק, ובתזמון מושלם התכופף קדימה ולחץ על הרמש בנעליו החרמשיות בדיוק בנקודה הנכונה במבנה האנטומי שלו שהטיסה את איבריו החוצה מגופו והג'וק למעשה התפוצץ שם בסלון, בזעיר אנפין. שחררת את הנשימה וחשת כל כך מרוצה מהחיסול המקורי והקולנועי הזה.

בשביל התיקן הזה היית יכולה להיות אלוהים, הסביר לך אביך, יצור כל-יכול. אין לו כל דרך לתקשר איתך ולדעת מה את חושבת עליו, אלא רק לקוות שאת אוהבת אותו ורוצה בטובתו ושכל מעשיך מכוונים לכך. והנה מעכת אותו שם על הרצפה בסלון ואז רצת אלי בהתרגשות לספר לי איך גמרת על ג'וק, בפעם הראשונה בלי עזרתי.

אך הסיבה לזיכרון הזה ששב עכשיו לא נעוצה בזיכרון ההוא של התלויים, אלא בתיקן נוסף שהתעופף לחדר בזמן שאת כותבת את השורות הללו, נוחת על כתפך בדיוק של מקצוען ומזנק ממנה אל הדף - אלוהים, הוא מכסה ממש את כולו! - ועכשיו הוא דומם כמו פסל ברונזה של תיקן ורק מחושיו נעים כמו נדנדה בליווי הציוץ המתכתי, מטילים צל רזה על המילים: מטה-מעלה, מטה-מעלה.

הזמן שלא יחזור

לסבתא שרה

★

מול הקבר של סבתא
אני מבינה -
אני לא בדרך הנכונה -
לא צפוי לי עתיד שונה משלה -
אסיים את חיי
בדירה שכורה.
איש לא יבוא לבקר.
איש לא יטרח לטלפן.
מטפלת תגיע כמה פעמים בשבוע -
לקלח ולסדר.
ראשי כבר לא יהיה צלול
(שזה הדבר החשוב לי ביותר).
אשאר לבד עם השיגעון
עד ליומי האחרון.

★

עם רגשות האשם
על כך שלא הייתי שם.
עם הכאב על האובדן
שלא תקף אותי בזמן אמת
והגיע רק שנים רבות אחרי -
אני נלחמת בכל עת.
איך אפשר להמשיך
להסתובב בעולם
בתחושה שנששתי אותך
כשהיית צריכה אותי שם.
שנהגתי כך
בזמן שהיית
כאילו את כבר אינך
כאילו מעולם לא היית.

★

המילים החקוקות על האבן
לא מצליחות לתאר
את האישה שהיית.
הן לא מצליחות להסביר
את הכאב שחווית.
היית פצועה וחבולה -
פצעים וחבלות שלא רואים.
פצעים וחבלות שמרגישים
ישר כשמתקרבים.
זה הרתיע אנשים.
זה הרתיע גם אותי -
בשנים שהייתי ילדה.
בשנים שהייתי נערה.
התרחקתי ממך
כאילו היית לי אישה זרה.
ועכשיו את אינך
ואין איך
לכפר על הזמן
בו לא הייתי בעבורך.

★

התחושה המעיקה
של אובדן היותך
תקפה אותי שנים
אחרי לכתך.
רגשות האשם
על מה שלא הרגשתי אז
הופכים לי את הבטן
בכל שעה של היום.
איך יכולתי לנהוג כך
כאילו אינך?
איך התעלמתי מקיומך
באותן שנים בהן נזקקת לי
יותר מכל?
איך הנחתי לך להשתגע
מרוב אכזבה?
איך הנחתי לך למות
לבד כמו כלבה
שנטשו בשולי כביש מהיר
לעיני כל
ואף מכונית לא עוצרת
ואף מכונית גם לא מאיטה?

★

אני עומדת מול האבן
שמכסה את מה שנוותר.
הגשם מטפטף
אבל מגיע לי להירטב.

כל המילים בעולם
לא יכולות לפצות
על מה שעשיתי לך.
כל המילים בעולם -
שייכתבו, שייאמרו -
כבר לא יגיעו עד אלייך.

את נותרת לבדך
כשהיית צריכה אנשים מסביבך.
כשהיית זקוקה למישהו שיקשיב.

אנשים נוטים להיעלם
בדיוק כשאת זקוקה להם יותר מכל -
הם לא מביטים לאחור
ולא חשים חרטה.

★

הנחנו לסבתא לדעוך.
הנחנו לסבתא להיעלם.
השארנו אותה לבדה.

הנחנו לסבתא
לאבד את דעתה.

הנחנו לגוף של סבתא לקמול.
הנחנו לסבתא להפסיק לאכול.

השארנו את סבתא לבדה.
הפסקנו לבקר.
לא רצינו לראות אותה כך
או שלא רצינו לראות אותה יותר.

לא הרמנו טלפון.
לא בדקנו מה שלומה.
הנחנו לסבתא
לא לצאת מן המיטה.

לא נתנו לסבתא
סיבה להמשיך לחיות.
לא נתנו לסבתא
סיבה לרצות לא למות.

★

סבתא

כבר עברו שנים מאז שהלכת
אך רק לאחרונה התחלתי
להרגיש בחסרוניך.

תמונות שלך עולות בראשי -
תמונות מרגעים אמיתיים.

אני רוצה לזכור אותך

לא כפי שזוכרים אחרים.

אני רוצה לזכור אותך

כפי שהיית גם בשנים האחרונות -

כשגופך היה

רק עור ועצמות.

כשלא יכולת לקום מן המיטה.

כששערך היה סתור

מרוב שכיבה.

אני רוצה לזכור

את כל חלקיך.

אני לא רוצה להתעלם מדבר.

אני רוצה לזכור אותך צלולה

אבל אני רוצה לזכור אותך גם

כשהתבלבלת ביני לבין אחיותי

(על אף שמעולם לא היינו דומות).

הנחנו לראשה השמוט
לאבד את צלילותו.

הנחנו לסבתא
להתרוצץ כמו חיה
בכביש הראשי
בדרך אל מותה.

★

לא חשבתי על סבתא
בשנים האחרונות.
אפשר לומר שהדחקתי בכוח
את אי קיומה.

לא הרשיתי לעצמי
להעלות זכרונות,
להביט בתמונות,
או לחשוב מחשבות
שסובבות סביבה -

אני זוכרת אותה
רזה וצנומה.
יושבת כשעל ברכיה
שמיכת צמר.
צמודה
לתנור סלילים.
אוכלת בייגלה מקלות
על אף הכולסטרול.

אני זוכרת אותה
מבשלת בסירים ענקיים
את אותם מאכלים
שאהבנו כל כך,
שאיש מלבדה
לא הצליח להכין.

אני רוצה לזכור אותך
על כל שנותייך.
על כל מעשייך.
גם הרעים שבהם.

אני רוצה לזכור אותך
כאדם שלם.
כאדם שחטא
אבל גם אהב.
כאדם שטעה
אך ניסה לתקן.

אני לא רוצה לזכור אותך מושלמת -
אני רוצה לזכור אותך
כפי שאני זוכרת.
ואני רוצה שהזיכרון הזה יחיה בתוכי
עד שאמות.
ואני רוצה להעביר את הזיכרון הזה הלאה -
לכל מי שמוכן להקשיב -
לכל מי שמוכן להודות -
שאנשים עושים טעויות.

אני זוכרת אותה
בשנותיה האחרונות -
כשכבר לא רצתה בחיים.
כשהפסיקה לאכול
כמרד נגדנו
וכנגד כל האנשים.

אני רוצה לזכור
את מי שסבתא היתה.
אני לא רוצה לאבד ממנה דבר -
אני רוצה את כל הזכרונות.
אני רוצה את כל התמונות.
אני רוצה את אותם המאכלים
ואותן השעות.

מי שמת במלחמה

מי שמת במלחמה
הוא לא איזה קדוש או מה
הוא לא הלך על מים
לא עף בשמים
הוא קבור באדמה.
מי שמת במלחמה

מי שמת במלחמה
הוא לא תמיד גבור אמה
לא בהכרח זנק על הרמון
תוך ששר את ההמנון.
אחד כמוני וכמותך זה מה
זה מי שמת במלחמה

מי שמת במלחמה
הוא לא חלל בכלל
הוא מת, ולא נפל
לא עוד אפשר להרימו, להקימו, מעל האדמה.
כי החלל הוא אינסופי ומתפשט
שלא כמו מי שמת
שלא כמו מי שמת במלחמה

מי שמת במלחמה
לא תמיד הבין על מה
אפשר שסתם ירו על המצב
או ששכב במארב
והחליט להסתער, מהר, לפני שיצטער
כדי שיצטיר
כמו שירצו כל מוקיריו
ואם כבר הסתער
הרי שכבר ותר כך על חייו, ויהי-מה
מי שמת במלחמה

מי שמת במלחמה
הוא לא חלל בכלל
הוא מת, ולא נפל
לא עוד אפשר להרימו, להקימו, מעל האדמה.
כי החלל הוא אינסופי ומתפשט
שלא כמו מי שמת
שלא כמו מי שמת במלחמה

מי שמת במלחמה
לא ילך למנהל עסקים לא יעמד בפקקים לא ידבר עם ספקים
ואף-אחת לא תגיד לו שהוא מקסים ואחר כך תשבר את לבו לרסיסים
ואף-אחת לא תגיד לו כן, בוא נתחתן כשיכרע ברך
הוא לא יהיה בדיטים מעיקים של ממש-לא ובכערך
עם מתכנתת משמיה.
לא יזיף עצבות ביום הזכרון לא יחשב טיפ לחשבון
כי השרות
היה לא מי יודע מה.
זה מי שמת במלחמה

מי שמת במלחמה
הוא לא חלל בכלל
הוא מת, ולא נפל
לא עוד אפשר להרימו, להקימו, מעל האדמה.
כי החלל הוא אינסופי ומתפשט
שלא כמו מי שמת
שלא כמו מי שמת במלחמה

בואו נפשט את מי שמת
לרמה של מה שהוא באמת
זה חטא למכר אותו כסט
של קלישאות במקום לזכר אותו
כמו האדם בשר-ודם שבאמת היה.
ולא תמיד היה יפה בלורית וגבה קומה
רק האשמה שפצה אותו אחר מותו, רק האשמה
של מי שחי אחרי המלחמה
של מי שחי אחרי
המלחמה של מי שמת במלחמה
מי שמת במלחמה

נאוה הירש עליה השלום, אשתו המנוחה של צביקה, לא חסרה לו יותר מדי. לא כי הפסיק לאהוב, ולא כי התפתה להצעות הנשים (אלו התקבצו במטבח ביתו כבר בשבעה, כמו זבובונים מעל פח אשפה), אלא כי היתה איתו כל הזמן. בלאו הכי היו הוא הפטפטן והיא השותקת, לכן המשיך לדבר אליה, וכאשר ביקש את פסק דינה בנושא כזה או אחר, העלה ברוחו את פניה. אפילו לא נדרש לעצום עיניים. ככה זה אחרי 31 שנות נישואין.

התשובה היתה מין רמזור בעל שלוש אפשרויות:

1. זה רע. דברים שמקבלים הבעה מכורכמת של 1 - נאוה לא מאשרת.
2. זה נו, שוין. הבעה של לשבת אצל הספר עם צבע בשיער. רוב החיים הם 2.
3. זה הגביע הקדוש. כשנאוה מרוצה, כל העולם מרוצה.

במטוס לאמריקה הקרינו במסך הקטן את 'סיפור הפרברים' החדש, של ספילברג. אחרי כל אחד מהשירים בירר צביקה עם נאוה מה דעתה. היא שמרה על 2 סולידי לאורך כל הדרך. הוא חיכה שיגיע השיר שאהבו: "אי-שם", אבל אז גילה שספילברג קרע את השיר משפתותיהם הצמאות של טוני ומריה, ושתל אותו בפי אלמנה עגמומית ומקומטת, עם שיער לבן ומטפחת. היו דברים שמוטב היה לו הניח צביקה לנאוה לפספס, כמו הקורונה, המלחמה של פוטין, וגם החידוש לשיר הזה. כצפוי, נאוה נתנה לביצוע 1.

בשדה התעופה של סן פרנסיסקו תפס מונית לבית המלון ווסטין, הקרוב. נאוה נתנה לחדר 2. לבחור האסייתי שבקבלה, זה שלא עזר עם המזוודה, נתנה 1. צביקה סידר את חפציו. מי חשב ששנים של נסיעות עבודה בודדות, הרחק מאשתו ומבנו, יתגלו כטירונות מצוינת לשארית חייו? הוא ידע היטב כיצד להתנהל בגפו, הרחק מנאוה, מאבינועם ומאוריה, והגיע אל בדידותו מנוסה ומיומן.

הראשון שעזב היה אוריה. החיים התחלקו ללפני ואחרי שנפל. אחר כך, במשך שנים רבות, פחדו כולם לזוז ממקומם. זמן רב היה ככה, עד שאבינועם נסע לתכנת בעמק הסיליקון. חמש שנים לפני שנאוה הלכה. לאחר מותה של נאוה, זה היה כבר לפני שלוש שנים, צביקה החליט לארגן גם לעצמו רילוקיישן. למגינת ליבו של בנו, מכר צ'יק צ'ק את הבית הישן בהוד השרון, ועבר להתגורר בדירת הסטודיו המרוהטת, במגדל ברמת גן עם נוף לספארי, חברת נקיון וכמות גדולה כל כך של נכסי Airbnb, עד שאיש לא מבחין בין דייר לתייר.

מאז השבעה של נאוה ביקר אבינועם בישראל פעם אחת בלבד. הוא ישן במיטת אביו, וצביקה ישן על כורסת איקאה נפתחת. למרות זאת קיצר הבן את ביקורו בחמישה ימים. נאוה לא היתה

מרוצה. היא נתנה לעניין ציון 1, בעקבותיו נוף צביקה באבינועם, ואבינועם, בקולו המקרקר, פלט: "נו, ואתה לא היית אצלי אפילו פעם אחת!" נאוה אהבה מאוד את הרעיון שיבקר את אבינועם בפאלו אלטו. היא העניקה לו את הציון 3 וצביקה רכש כרטיס טיסה.

אבינועם הציע לאביו לישון אצלו, אבל אולי בעצם לא כדאי, כי החברה שלו, היא ערה בלילות, וזה עלול להפריע. הוא עצמו כבר התרגל לרעש, סיפר. "החברה! את שמעת את זה, נאוה? יש לו חברה. חברה ראשונה בגיל 45", אמר צביקה לחלל הדירה, בעודו משקיף על בריכת ההיפופוטמים הרחוקה. "נו, אולי בכל זאת יש אלוהים, והוא רוצה אותם זוגות-זוגות?"

הם קבעו לאכול צהריים ב"פומודורו" בלורל היל. "חוליאנה מחכה לפגוש אותך", כתב אבינועם בוואטסאפ. חוליאנה. צביקה מיד הכניס את השם לגוגל. היספנית, ככל הנראה. משמעות השם: צעירה. דמותה, שהחלה להירקם בעיני רוחו, לבשה את צורתה של מריה מסיפור הפרברים. צביקה הקפיד בגילוח, ונאוה נתנה לו 3.

למסעדה הגיע ראשון, אבינועם ירש מנאוה את האיחורים, וזה פחות או יותר כל מה שהורישה לו. המארכת הובילה אותו לשולחן המוזמן, שהיה גדול מדי, אבל נו, ככה זה באמריקה. בינתיים קיבל כוס מים וגריסיני, והנה אבינועם נכנס, בגפו. צביקה קם וחיבק את בנו, שנראה כמעט אמריקאי במכנסי החאקי שלו.

"איפה חוליאנה?" התעניין, ואבינועם סימן על האוזנייה הלבנה התחובה באוזנו.
"יה יה, וויר אינסייד. אוקיי, גרייט", אמר. "הם פה".

לפני שצביקה הספיק לשאול מי זה הם, נמשכו עיניו אחר חריקת כיסאות נגררים. אישה גדולת ממדים עשתה מהמסעדה ים סוף. היא דחפה בנחישות עגלת תאומים בין השולחנות ופרצה לה שביל. גם הם היו מוכרחים לסור מדרכה. אבינועם לא זו. תמיד היה איטי כזה? לבסוף התקדם בעצלתיים לעבר העגלה והצמיד אותה לשולחן.

"אבא, מיט חוליאנה", אמר אבינועם באנגלית, והאישה עם העגלה, שלא נראתה כמו מריה בכלל, אולי כמו האמא של מריה, או המורה שלה לחשבון, חייכה חיוך רחב. הוא הסיע את מבטו לעבר העגלה. היו שם שני פעוטות שחורים, או כמעט-שחורים, עם תלתלים צפופים. אחד ישן והשני, טוב, ברור שמשוהו היה לא בסדר איתו. מכשיר שמיעה, נזלת, מבט מזוגג תחת משקפיים עבים.

"אנד הו הָב ווי היר?" שמע את עצמו שואל, וחוליאנה הכירה לו את בנחמין ומיגל-אנחל.
"ת'יי אר ג'אסט קרייזי אבאוט אבי", אמרה, וטמנה גריסיני בידו הרפה של בנחמין.
"היא קוראת לי אבי", חייך אבינועם.

”מה הסיפור, הם כולם גרים אצלך?” שאל צביקה בעברית, וחוליאנה תלתה באבינועם עיניים ושאלות. נכון, זה לא היה מנומס, אבל להפיל עליו פגישה בשגרירות מקסיקו ללא התרעה, זה מנומס? “חצי מהזמן התאומים אצל ג'מאל. אבל שנייה”, אבינועם אמר, ואז מתח חיוך וחזר לאנגלית. “סו, אבא, ווי הב א סורפרייז פור יו”.

חוליאנה פרשה את זרועה לעברו. צביקה לא ידע מה לעשות. לבסוף תפס את כף היד המרחפת, ונשק לה. ואז, כששפתיו רפרפו על היהלום החד, הבין.

”וויר גטינג מריד, אבא!” קראה חוליאנה. “קן איי קול יו אבא?”
”אני קורא לאבא שלה סואגרו. זה חותן בספרדית. שָמה בתרבות שלהם זה סימן של כבוד”, אבינועם הסביר.

המלצרית ניגשה אליהם, ושאלה “האו אר ווי טודיי?”
במקום שמות, לְמִנּוֹת בתפריט היו מספרים, ותמונות צבעוניות. היו גם ספיישלז, לחוליאנה היו שאלות, ולילדים שבעגלה, כך התברר, אלרגיות למזון. לבסוף פנה אליו אבינועם ושאל: “אבא, החלטת?” וצביקה הביט במלצרית, בחוליאנה, בעגלת התאומים המסורבלת, ולבסוף באבינועם. הוא סוכך על פניו בעזרת התפריט וזימן את נאווה, למרות שידע מה תהיה תגובתה.
”אני אקח את מספר 1”.

מהמסעדה עברו לגינת שעשועים קרובה, שם דחפה חוליאנה את הילד הקפיצי בנדנדה, והוא שאג מצחוק. הילד הרפוי נותר לשבת בעגלה ולהביט בצביקה ובאבינועם שותקים.

”ככה אנחנו היינו?” שאל לבסוף אבינועם.
”איך ככה?” צביקה שאל. באמת שאל. הוא לא הבין לא מי זה אנחנו, ולא איך זה ככה.
”היתה לנו עגלת תאומים כזאתי, או עגלה של אחד אחרי השני? לא זוכרים כלום מהגיל הזה”
”מצטער, אבינועם. אני לא יודע”, אמר צביקה.

אבל אבינועם התעקש. הוא חילץ שערה ארוכה שנכרכה סביב אצבעותיו של הפעוט, ודיבר בקול מחנך. “אבא, אני הייתי בגיל שלא זוכרים, לא אתה. זה לא יכול להיות”.
ההצהרה אכן דרשה הבהרה, אבל צביקה היה עייף, ואמר: “עובדה”.

נאווה היתה זו ששמרה על הזכרונות שלהם. היא שהחזיקה בילדים בכל הגילים, בשמות רופאים, מורות, גבינות, תרופות, חלקות בבית קברות. גושים. את כל אלה ועוד הסתירה ממנו בגבה הרחב. היא עמדה בשמלותיה הפרחוניות כמו גדר חיה בינו לבין הזכרונות. כדי לקבל גישה, ייאלץ לעבור דרך המוות שלה. ומה מחכה לו שם, עוד מוות? של אוריה? למה זה טוב?

”מה זה משנה?” שאל צביקה. ”העגלות של היום זה לא מה שהיה פעם”.
אבינועם שתק והביט בשמיים הלבנים. נראה שוויתר. תמיד ויתר מהר מדי. לבסוף שאל: ”איך
במגדל?”

”אני הראיתי לך מה רואים אצלי מהמרפסת?”
”כן. הבריכה של ה... זה”.

”בידור ההיפופוטמים האלה. יותר טוב מטלוויזיה”.

אבינועם לא מיהר לדבר, אבל בלע את הפיתיון. הוא סיפר על גן החיות בסן דייגו, הגדול בעולם,
לפחות פי שבעה מההוא ברמת גן, שמשום מה קורא לעצמו ספארי כשהוא בעצם לא יותר מפינת
ליטוף. 4,000 חיות ניתן לראות בסן דייגו. אבינועם עשה חיקויים של לפחות תריסר מהן. בכל אחת
מזכוכיות המשקפיים העבות שלאפו של הפעוט השתקף אבינועם-פיל, אבינועם-אריה, אבינועם-קוף,
כל חיה פעמיים. פעם ועוד פעם. ושוב חשב צביקה על החיות בתיבת נח, על הזוגות-זוגות, והרגיש
כאילו הוא עומד לטבוע, כי לפתע הבין משהו חשוב על אלוהים.

הוא הביט בבנחמין הקטן, שפתיו נמתחו מעט ימינה בחצי חיוך מבהיל אל מול כרכוריו של
אבינועם, והבין שאלוהים באמת רצה אותם ככה, מחולקים לזוגות, אבל לא בשביל הפרורורבו, אלא
על מנת שיאזנו את המשקל בתיבה. אחרת, מה? התיבה היתה מתהפכת על צידה כמו איזה דג זהב
של ילד קטן ששקשק חזק מדי. לא טוב. אם כן, זוגות-זוגות, וכל אחד קובע: נאוה איננה. המחלה
לקחה אותה, את אוריה טיאטאה המלחמה, וכשנאוה לא מחזיקה עוד בזיכרון של אוריה, הם נשארו
שניים. הנה הם עומדים יחד, באותו הצד של התיבה. מי יאזן אותם? מוטב שיתחיל להבין את זה,
שיתחיל לזכור, אחרת יטבעו.

”היתה לכם עגלה ארוכה וצרה”, גרר צביקה את המילים. הן התנגדו לו כמו פקק בקרקעית אמבטיה
מלאה. ”אתה ישבת קבוע בכיסא האחורי ובעטת בגב של הכיסא של אוריה. אמא שלך היתה מתחננת
שתפסיק, אבל כלום לא עזר. לאוריה בכלל לא הזיז. חשבנו שהילד הזה עשוי מפלדה, כמו אמא שלך.
גם עליה חשבנו ככה”.

אבינועם שתק.

”היא ואוריה”, צביקה המשיך, ”הם היו הדומים”.

הוא סובב את ראשו לעברם של חוליאנה והילד החזק, ואז שב להביט באבינועם ובילד החלש.
היא תאהב אותם, חוליאנה. את בנחמין וגם את אבינועם. למרות הרפיון. למרות הבעיטות. ונאוה
לא תדע לעולם.

אספקט הנכד על מורשת השכול במשפחה

לסבתא מרים

לזכר פורטונה, יוסף ז'וז'ו, עוברים שלא נולד, אלי, והרב חיים כהן

בת ערובה

במאי אַלף תִּשְׁעַ מאות שְׁבַעִים וְאַרְבַּע,
בְּעֵמֶק הַחֲבוּרָה הַתְּפִתְחָה דְּלִקְתָּ.
מִסּוּפִיּוֹתוֹ שֶׁל הַפֶּצֶע הַנְּגוּעַ נִבֵּעַ
אֲשֶׁר מְחוּשׁ וְאַחֲרָיו: כְּתָם צִלְקָתָ.
וּבְאִישׁוֹן זָרָר אוֹתוֹ מִרְאֵה מְלוּחַ,
וּבְאִישׁוֹן קִדַּח אוֹתוֹ מִרְאֵה טְרַאוּמָטִי.
וּבְאִישׁוֹן נוֹתֵר טְפוּל דְּוִי וְאַלוּחַ,
הַמִּרְאֵה שֶׁב לְהֵלֶם בְּאֶפְן אוֹטוּמָטִי.
וּמְאֹז כְּפָרִי, הַנֶּפֶשׁ אֲכוּלַת מֶרֶךְ
וְהַמְּבִט הַחַי קָמַל לְאִין שְׁעוֹר.
וְהַצֵּעַר הַכְּפִיל אֲמוֹת מְדָה לְאַרְךָ,
וְהַצֵּעַר; חִידֵק בְּלִתִּי נִתֵּן לְבַעוֹר.
מְאֹז וְעַד מוֹתֶךָ הָיִית כִּבְת עֲרָבָה,
שֶׁל מַאי אַלף תִּשְׁעַ מאות שְׁבַעִים וְאַרְבַּע.

האחות השכולה

אֲנִי זוֹכֵר אֶת מִבְּטָה הַמְּצַעֲף,
שְׁחָפֵן עֵמֶק בְּחִבּוֹ סוּד אֶפֶל.
עֵינֶיךָ הַטְּרוּטוֹת, קִפְאוֹן הָעֶפְעֶף,
דְּמְעוֹתֶיךָ רַק בְּסִתֵּר כְּאַפֵּר נוֹפֵל.
הָאֲבֵל זָרַח וְשִׁקְעָה בְּהַ חֲלִיפּוֹת,
אֲךָ מֵעוֹלָם לֹא סִפְרָה מְאוּם.
הָאֲבֵל: נֶחֱשׁ שֶׁלֹּא חֲדַל לְלַפֵּת
(נֶחֱשׁ עֵקֶשׁ כַּחוֹ כֹּה רַב וְזָעוּם).
שְׁעוֹת שֶׁל סֵתֶם נִגְרוּ לְאִינְסוּף
וְהַתְּחַלְפוּ בְּקִלוֹף יִרְקוֹת אֶל סִיר.
אוּ בְּמִרוּק יְסוּדֵי שְׁנוּעֵד לְשִׁטֵּף
אֶת כְּתָמֵי הַצֵּעַר שֶׁלֹּא נִתֵּן לְהִסִּיר.
עַד כָּלוּ יְמֵיךָ אֶת שְׁמִחְתָּה הָאֲבֵל עֲרָף,
וְהַעֲנִיק בְּמִקּוֹם רַק שִׁקְט נִצְרָף.

משאלת לב

לו הייתה עיני כעין של אתום,
יכלתי לסרק ולאמד את העצב.
הייתי מפכה את הלתה שזורם
בגופך כדי להשכיח את החרב.

לו יכלתי לסכר את השצף
הזורם בך ומרעיד אמות ספים.
כמו אפרודיטה שגולדה מקצף,
הייתי בוראך נטולת כל יסורים.

לו יכלתי לגעת באבל הקדום,
כמו היה כדור עשוי זכוכית.
יכלתי לאלחש את הדמום,
שאכלס כמוסות אבדן כתרבית.

בכל שנותיך המהסות לא אמרת מאום,
ובתוכך הצטמח אשוח אבל – בלתי גדום.

חיים בצל האבל

כמה אצבעות פכרת בסתר?
כמה המטרות דמעות אשם?
כמה ענדת את ענק האבל?
כמה שחית באבדן כבאגם?

כמה נרות הדלקת וכבית?
כמה בער הכאב בחזה?
כמה זכרונות את מחית?
כמה כסופך היה מזה?

כמה מנית את זמן לכתם?
כמה קוננת ונאנקת לשוא?
כמה זכרת את בבואתם?
כמה צלף בך זעם כמשב?

כמה ואיך הצלחת עוד לחיות
כשקרוביך נשחטו כמו חיות?

באמצע פברואר, באמצע הלילה, קיבלתי טלפון מסבתא שלי, שביקשה שאתייצב לצידה בקרב חסר הסיכוי מול המוות. חלפו ארבע-עשרה שנים מאז שהלכה לעולמה במהלך ניתוח לב, אישה זקופה אך עייפה, ועד אז חלמתי עליה פעם או פעמיים בשנה. אבל הפעם החלום היה שונה, ביותר מאשר בחינה אחת. הוא היה חיוני במיוחד, סוחט מהבחינה הרגשית וקיים הבטחה שמצליחים לקיים חלומות מעטים בלבד: היה בו היבט של מודעות עצמית, לעצמי ולעצמו. החלום השתולל לפני דף תלוש ברוח, והודה שהוא חלום. ובכל זאת, כחלום אופייני של שלבי השינה הלילית והעמוקה, הוא היה שונה מסתם הזיה בהקיץ, והתמקם על הפער שבין מציאות לפנטזיה. כמו גשר מהבית אל מקום אחר, בחציו זר ובחציו מוכר, שאנחנו מבקרים בו רק כשעולה בדינו להיסחף אל מעמקי השינה. מקום שרבים ביקשו לחקור, וכל אחד חזר ממנו עם מסקנה חלקית משלו.

כשהתעוררתי מתנשף, למרבה הקלישאה, או בעצם לא בדיוק מתנשף, אלא כמי ששכח איך לנשום, נתתי למבטי לשוטט בחשכה המוחלטת, ונתקלתי בקריאת תרנגול. זו היתה הפעם הראשונה ששמעתי תרנגול צווח בדירה השכורה שלנו, הראשונה שלנו יחד, בחלקה המזרחי של תל אביב, מעבר לאיילון - האזור שחברים ובני משפחה רבים כינו, בלי שמץ של התנשאות או זדון, אלא מתוך הרגל תמים - "מחוץ לעיר", כאילו תל אביב היא לונדון או מוסקבה. שבועות ספורים לפני כן אכן הבחנו בתרנגול באחת החצרות, אך קריאתו באמצע הלילה (ככל הנראה לפנות בוקר, אינני בטוח) הפתיעה אותי, עד שהתחלתי לתהות אם בעצם היה זה התרנגול שהעיר אותי, ולא האירועים בחלום. במקרים מסוימים, רעש חיצוני יכול לחדור במסווה אל תוך החלימה. לא זה מה שקרה כאן, אלא אם התרנגול התחפש לסבתי, שביקשה להעיר אותי, משום מה. כך או כך, עצם נוכחותו של התרנגול במציאות אישרה מבחינתי את חשיבותו של החלום, את דחיפותו ובייחוד את הממד המסתורי שבו. חשבתי על התרנגול הפורטוגולי, שהפך לסמלה של המדינה, בעקבות אגדה מטופשת בת מאות שנים. במובן מסוים הגיתי בכל התרנגולים כולם, כי בניגוד לשממית, עטלף או היפופוטם, תרנגול לעד יהיה יותר מסתם תרנגול עבורי, בעל פנטזיות ההתעוררות הבלתי נדלות.

בחלום צעדתי ברחובות נווה ים, השכונה שבה גדלתי בראשון לציון ושבה עדיין גרים הורי, במרחק של שלושים דקות נסיעה או שעתיים וחצי של הליכה רגלית מדירתי הנוכחית. שכונה נטולת כל עניין או תחום, מישורית ומאירת פנים, בתוך עיר ותיקה יחסית לשכנותיה, שנבנתה למען תושביה ותו לא, ונותרה אנונימית מבחינה טופוגרפית ועריירית מצמחייה, ללא כל מהות או אפיון משל עצמה. במילים אחרות, עיר אזרחית, צרכנית ונוחה, שימי החול וימי החג שלה כמעט זהים אלו לאלו. וכך

פסעתי בחלומי לאורך הדיונות, בשעות הבוקר המאוחרות או בצהריים המוקדמים, ערימות החול האדירות מימיני והבתיים הקופסתיים משמאלי, והסתנוורתי מהשמש הראשל"צית.

לבשתי בגדים ארוכים וחמים - מעיל פליז בגוונים כהים, ירוק או כחול, ובתוכו מגולגל צעיף שחור - והרכנתי את ראשי אל המדרכה. ככה נראיתי בכיתה י"א, כשחליתי למשך שנה במחלה אוטואימונית עלומה - מחלה שגופי הביא על עצמו, לכאורה, ושעל כן אני למעשה הבאתי על עצמי, בהנחה שאני וגופי אחד הם - על אף שלא בחרתי לחלות בה. ומובן שהייתי מעדיף שלא. נהגתי להתלבש בבגדים ארוכים, מסיבות שאינן זכורות לי בביור, ובכל זאת, אני יכול לנחש: כי סבלתי במשך שנה רצופה, ללא הפוגה כמעט, מחום גבוה; כי חשתי שאני חלש ועל כן זקוק למחיצה עבה וגסה שתגן עלי מפני העולם; וכי הרגשתי שהגוף שלי נעשה כבד, מסורבל ומכוער, ומוטב שאשמור אותו לעצמי, כדי שאיש לא יבחין בהשפעות הטיפול הרפואי עלי וברפיסות שאחזה בי תוך זמן כה קצר. ככה נראיתי אז, וככה נראיתי גם בחלום החם. ובעודי צועד כך, בחלום, צף מולי זיכרון של שיחת טלפון עם סבתא שלי, שנערכה כמה שנים לפני כן, בצהריים המאוחרים, בזמן שאבא עוד היה בעבודה ואמא נמנמה כהרגלה. ישבתי על השולחן במטבח, וסבתא - שסיפרה לי בפתח אותה שיחת טלפון על הפירמידות במצרים, והציעה שיום אחד אסע לראותן - הפצירה בי למצוא עבורה את "מעייני הנעורים". כך, במילים האלו. אני לא בטוח ששמעתי את הביטוי הזה קודם לכן, ובכל זאת, היה ברור לי מה סבתא מבקשת ממני: אל תיתן לי למות.

חשבתי על כל זה בחלום, בזמן שצעדתי בשמש, בין הדיונות לבתים הקובייתיים, ובאוויר זיהיתי רמז עמום לנוכחותו של הים התיכון, מתפרש וגועש במרחק של כעשרה קילומטרים. במידה זהה, יכולתי להיזכר באותה שיחת טלפון גם בערותי - וייתכן שאף נזכרתי בה פעמיים או שלוש מאז שהתרחשה, כלומר מאז שהייתי בן עשר או אחת-עשרה או שתיים-עשרה או שלוש-עשרה. בימי המחלה אני דווקא מרבה להיזכר בשעות ערותי, לפחות כמה פעמים בשבוע. ובעצם, חוץ מהמיזוג בין שתי הסצנות האמיתיות האלו, לכאורה לא היה בחלום שום דבר מיוחד, ובטח ששום התרחשות דמיונית או "סוריאליסטית". אבל רק לכאורה. כי בכל זאת היה שם דבר מה שלא יכול היה להיוולד במציאות, וזוהי האמונה העזה שלי, נטולת הספקות, לגבי אפשרות קיומו של אותו מעייני נעורים.

נדמה לי שפרויד כתב פעם ש"אין שלילה בלא מודע". אני לא בטוח למה התכוון, כיוון שמעולם לא למדתי פסיכולוגיה באופן מסודר או רשמי, אבל נדמה לי שאי היכולת שלי להיות ציני בחלומותי, הקושי שלי לערער על מה שנגלה לי ולהסתגר מפניו, נוגעת ברעיון הזה ממש. בחלום, המילים המהדהדות של סבתא - "כשתגדל תמצא בשבילי את מעייני הנעורים" - לא נשמעו לי כמו התפייטות מעושה שמקורה ברחמים עצמיים או ביראה מפני המוות, וגם לא כתחינה מעיקה וסתומה שעלי

לדחות מעלי, כדי שלא אידבק חלילה בצערה העמוק וארוך השנים של אישה מקשישה, שגידלה את אמי. לא. בחלום המילים נשמעו לי כהאצלת סמכות חמורת סבר, הטמעת שליחות והבעת אמונה ביכולתי למצוא גישה כלשהי לנצחיות ולשדך בינה לבין סבתי. הכתרה לאבירות, אפשר לומר. ועוד בחלום, בעודי מהרהר בכל זה - או טבול בכל זה באופן עמוק ובלי שום יכולת לברוח (בורחס כתב כי המדבר הצחיח הוא הכלא השמור ביותר, ואני צעדתי במדבר פרברי צחיח), הבנתי כי אולי אוכל להציל את נשמתה של סבתי דרך הכתיבה. הרי איני מכיר שבילי גישה לנצח מלבד ספרות המופת. ובעוד שכעת, בעודי ער, המחשבה על ספרות מופת כהצלת מושא הכתיבה נראית לי כתעלול אינטלקטואלי בעיקרה, ניסיון נוגע ללב אך עקר לנחם את עצמנו באמצעות השפה - בחלום אכן האמנתי שהסיפור הנכון יכול להציל נפשות. לא רק את הכותב, אלא גם את גיבוריו. ולראיה העובדה שבחלום עצמו סבתי קמה לתחייה, באמצעות מילים ששתלה בי (ואחר כך התברר לי שגם באחי ובאחיותי) בעודה בחיים, באמצעות תחינתה, הודות לסיפור. סבתא שלי, שלא רצתה למות, אבל מתה בגיל שבעים ושתיים או שבעים ושלוש בחדר הניתוח, במסגרת הליך כירורגי שעולה יפה רק בתשעה מכל עשרה מקרים. ניתוח שהיתה נחושה לעבור אף שהכירה היטב את סיכוייה, כיוון שלא רצתה לחיות כאישה מסכנה, שחולשתה מכריעה את גאוותה.

ההתלהבות שלי, בעודי צועד בתוך החלום, היתה גדולה, בלשון המעטה. למעשה, היא היתה תקדימית, או שהיו לה תקדימים אך ורק בחלומות קודמים. זו היתה התרגשות של גילוי או הארה - מה שמבהיר אולי מדוע הייתי נסער כל כך לשמע התרנגול מיד עם התעוררותי (אחרי הכל, ההתרגשות החלומית היא התרגשות גופנית, והגוף לא מבדיל בין ערות לשינה). זו היתה התעלות הנפש של מי שאומנם מצא גישה אפשרית לנצח, אדם שאירועי חייו מסתדרים בעיני רוחו לפתע בשורה מסודרת, ואפילו על פי תמה מסוימת. אבל יותר מכל, זו היתה אנחת רווחה עצומה של כותב נבוך ומוטרד, ואיני מתבייש לומר שגם מיוסר במידת מה, שמוצא סוף כל סוף את מושא כתיבתו. ולא סתם מצאתי: מושא הכתיבה הוענק לי במתנה, בשתי ידיים שמימיות, מתוך תוכי אל תוכי, מעצמי אל עצמי. לייצר מכל זה טקסט מופתי, לכאורה, יהיה קלי קלות - כיוון שבסך הכל אצטרך להעלות על כתב את מה שקיבלתי בשלמותו. לא אצטרך להמציא, אלא להיזכר. הגאונות טמונה - כך חשבתי בחלום - בעצם הרעיון, שנובע בתורו מן המציאות, שנובעת בעצמה ממקור בעל השראה עלומה אך בלתי מעורערת. ולא רק זה: הטקסט הזה יוכל גם להציל את סבתי ואותי, ועל כן יש הצדקה נוספת לקיומו - גרעין הירוואי ואפילו הכרחי. איך אפשר שלא לכתוב את הדברים האלה, אחרי החלום הזה? זו תהיה יריקה בפרצוף של הקיום עצמו, בזכזכ מוחלט של מתנה אדירה. הדבר משול להתאבדות רוחנית. אחר כך חזרתי לישון, ואיני זוכר אם היו לי חלומות נוספים עד עלות הבוקר. כשהקצתי שוב

נדמה היה לי שאני מתעוור. כתם בהיר אך לא קטן כיסה את תחום הראייה שלי בכל מקום שאליו הזזתי את עיני השמאלית. ניסיתי לתפוס אותו, ללא הצלחה, עד שהנחתי לו. אחרי זמן מה שמתי לב שגם מיכאלה ערה, ושהיא מבחינה בניסויי הראייה המשונים שלי. "חלמתי חלום נורא", היא אמרה לי, כשהיא עוד במיטה ואני כבר מול המראה. "אתה יוצא על האופניים לפגוש את עומר, ולא חוזר הביתה גם למחרת. אני מתקשרת לשאול אותו אם אתה בסדר, והוא אומר שבכלל לא הגעת אליו. אחר כך אמא שלך מתקשרת אלי, ואומרת שיש לה חדשות רעות - אתה מת מוות נפשי, או מנטלי". גם לי יש משהו לספר לך", אמרתי לה, "אבל רק כשנגיע לבית הקפה". ושם, ביום חורף שמש, מעל עוגה ושני כריכים במרכז העיר, סיפרתי לה בהרחבה על החלום שלי, על פרטי פרטיו, ועל תחושת השליחות שנטמעה בי, ושתהיתי אם תוכל להחזיק יותר מחצי יום. באותה שעה עדיין הרגשתי שזכיתי בדבר מה, בפרס הגדול בלוטו של מחפשי ההשראה (ואכן, כמה ימים לפני כן אכן מילאתי טופס לוטו, בפעם השנייה בחיי, אך לא זכיתי). רק כשחזרנו הביתה אחר הצהריים ונכנסנו למיטה לנמנם, עלה בדעתי פרט משונה - העובדה שסבתא שלי נפטרה מתישהו במהלך חודש פברואר. רציתי לבדוק מתי בדיוק אך היססתי. אחרי כמה דקות של היסוס צללתי לארכיון השיחות של הקבוצה המשפחתית, ושם מצאתי את התאריך - השמונה-עשר בפברואר, בדיוק התאריך של אותו יום שיש, שבבוקרו חלמתי את החלום.

2

מדוע היססתי, בעצם, לפני שבדקתי את תאריך מותה של סבתי? מצד אחד, בכל מאודי רציתי להאמין שאכן, זהו התאריך. אם יתגלה שזה נכון, יהיה בכך משום חיזוק ואישוש של הרעיון שהחלום הוא מסר שאין לזלזל בו, ואולי אפילו - פשוט אכתוב זאת - מסר נבואי. הנבואה תמיד באה לידי ביטוי כמטלה מטרידה. אמנם גם אם לא היה מדובר ביום מותה של סבתי, היה מותיר בי החלום רושם עז, שהייתי מתקשה לנער מעלי, אבל בתוספת התאריך כבר היה מדובר באישור מסדר גודל אחר, ברמה אחת נוספת. עד לרגע זה, כל חלקי המנגנון הסתדרו בצורה מושלמת, אבל הרגע הזה הוכיח שהמנעול אכן יכול להיפתח. ובדיוק מכך, במידה מסוימת, חששתי, מן הפתיחה, שלא ברור לאן היא מובילה, ועוד יותר מכך, שלא ברור מה מקורה.

במידה זהה חששתי מעצם רצוני שהסימנים יתרבו ויתלכדו; כלומר, שצירוף המקרים יתברר כ"אמיתי". אין טעם להכחיש: במובנים מסוימים אני פחדן, וכמעט כולם קשורים באיבוד שליטה. להיסחף אחרי חלום משמעו לעבור חוויה אקסטטית, וחוויה כזו פירושה לוותר על גבולותיך, תמורת קיום פרוץ בהרבה, זמין לכל הכוחות והרוחות. הרשיתי לעצמי מעט חוויות כאלו בחיי. דרך השירה, דרך האהבה, דרך אלכוהול ודרך פחמימות. אף פעם לא דרך סמים או תפילה. כל מה שחסמתי

במשך שנים התפרץ בסופו של דבר בחלום. "אני לא מבין את זה. כבר אמרת לי פעם שאתה אדם בלתי־רוחני, אבל מבחינתי, אתה רוחני כהוגן", אמר לי עודד, אחרי שסיפרתי לו על העניין. ואכן, יש בי כמיהה גדולה לדמיונות ופתיחות לרעיון שכוחות בלתי מוסברים פועלים על עולמנו. אבל עד שזה מגיע אלי. עד לקריאתה של סבתי ועד לקריאת התרנגול.

"זה כאילו שאתה מוכרח לעשות רציונליזציה לכל חוויה", אמרה לי אמא של מיכאלה בערב יום שישי, שעות ספורות לאחר החלימה. "לא כאילו", ענית לה, "אני אכן מוכרח". "אני דווקא חושבת שיש לך גישה למקורות אחרים, מסתוריים", היא אמרה, ואני הגבתי בחיוך. כמה נחמד וכמה עצלני, חשבתי לעצמי, להיתפס ככה מבלי לחוש ככה בעצמי. וחשבתי גם שיש פה איזה ממד של הונאה. "איך שאני רואה את זה, יש כמה אפשרויות. הראשונה: מדובר בצירוף מקרים ותו לא. מדי פעם אני חולם על סבתא שלי, וחלק מהתאריכים קשורים בה. נניח, גם יום הולדתה יכול היה להתאים. האפשרות השנייה: בתת־מודע ידעתי שזהו תאריך מותה של סבתי. אולי אפילו באופן אינטואיטיבי וחושני, לדוגמה, לא הבחנתי בתאריך אבל הגוף שלי זיהה באוויר, בריחות ובמראות משהו מיום מותה של סבתי". "אוקיי", אמרה לי אמא של בת זוגי, "אבל יכול להיות שיש אפשרות שלישית?"

3

מעולם לא סיפרתי לאיש, אולי מחשש שאשתגע מעצם ההכרה בדבר, אבל כבר אין מה להפסיד. כשביקרנו אצל סבא וסבתא בכולגריה, ישבנו במטבח וסבתא קילפה תפוח. בחלון רקדו עליו של עץ הדובדבן הגבוה. באחד משקעי הזקנה בפניה של סבתא ראיתי מגן דוד. וככל שהתבוננתי בו יותר, כך הלכתי והשתכנעתי. לא סתם צורה, אפילו לא סתם כוכב. מגן דוד, מדויק בחיתוכיו. כמה תמוה, כמה מפחיד, אבל בדיוק כך היה. אני חוזר וכותב, בפעם השנייה: ראיתי מגן דוד מושלם וזעיר, עם שש בליטות שוות בגודלן, על פניה של סבתי. רציתי לספר לאחיותי, אבל לא יכולתי. כעבור יום הסתכלתי שוב, והוא עדיין היה שם. זה לא יכול להיות, חשבתי לעצמי, וגם אם זה נכון, איך ייתכן שרק אני שמתי לב? לא עלתה בדעתי האפשרות שמישהו נוסף שם לב אך לא העז לומר.

עד היום לא ברור לי מה היה שם. האם חרדתי כל כך עד שראיתי את המציאות באופן לקוי? ואם כן, האם אין זו ההגדרה של שיגעון? ואולי פשוט לא הסתכלתי מספיק מקרוב? ואולי הכתם נראה רק בערך כמו כוכב, אבל הבדידות חידדה את הפינות? ואולי פשוט היה שם כוכב, וזוהי צורתם של חלק משקעי הזקנה, אך בראשי מגיני דוד נושאים משמעות מיוחדת, שהיא בסך הכל המצאה תרבותית, ודווקא כאן טמונה הבהלה. כך או כך, מאז לא קרה לי שוב דבר כזה. חמש־עשרה שנים לאחר מכן,

כשכבר לא הייתי ילד, אלא איש, קראתי ברומן של קרל אוֹבֶה קנאוֹסגורד כיצד כילד ראה פנים צפים בים בזמן שצפה בטלוויזיה. בשונה ממני, הוא דווקא העז לספר לאביו, שהגיב בבוז משתק. סדרת הספרים שלו מהווה במידה מסוימת נקמה. אני לא רוצה לנקום באף אחד, אלא לעשות מחווה.

4

מבחינת סבתא שלי, שהיתה אדם חילוני ככל שאדם יכול להיות חילוני, האפשרות היחידה להיוותר בחיים נמצאה ברפואה. ליתר דיוק, סבתא שלי הפצירה בכל אחד מנכדיה להיות רופא. היא וסבא שלי האמינו שרופאים הם הדבר הקרוב ביותר לאלוהים. ובכל זאת, עצם העובדה שהשתמשה דווקא בכיטוי הזה, "מעייין הנעורים", מעידה כי קיוותה, בדיוק כמוני, להיפתח אל קיומו של ממד נוסף או אל אפשרות אחרת.

איפה בכלל נמצא הדבר הזה, שאלתי לאחרונה את אומברטו אָקו. "הרודוטוס כתב על מעייין תת-קרקעי שנמצא באתיופיה, אבל אגדות מאוחרות יותר מספרות על מעייין גן עדן שהיה בעל סגולות מרפא לכל מחלה ואף הצעיר את כל הרוחצים במימיו", הוא ענה. ספר לי עוד, ביקשתי. "אין בעיה", השיב אומברטו אָקו. "ברומן אלכסנדר' מוזכר מעייין מיתי שאפשר למצוא רק אחרי שחוצים את הארצות החשוכות של אֶבְחָזְיָה. מי־החיים שלו מחוללי ניסים, והם מוזכרים גם בכמה אגדות סיניות ובמשל קוריאני עממי. המעייין הזה התגלה לגמרי במקרה בידי צמד איכרים נטולי כל, ששתו ממימיו וחזרו לנעוריהם. המיתוס הזה שרר לאורך ימי הביניים, עבר לאמריקה, ושם חואן פונסה דה ליאון הוכתר בתור הקדוש של באר עלומי העד. הוא וכריסטופר קולומבוס הפליגו יחד להיספניולה (כיום האיטי), ושם האמריקאים הילידים סיפרו לו שברחבי האי ישנה באר עם מים מכושפים. איפה היא נמצאת? לא ברור, והטווח המשוער התפרש מהחופים הצפוניים של אמריקה הדרומית, דרך הקאריביים ועד פלורידה. בראשית המאה ה-16 פונסה דה ליאון ביקר במקומות האלה, אך לשווא". תודה, באמת תודה, אמרתי לידידי ומורי, ההוגה אומברטו אָקו. ואחרי שנעלם בין המדפים, הודיתי ביני לבין עצמי שתשובתו גולה ממני לא פחות משנתנה לי.

5

גם התרנגול מתעקש שנהרהר בו. בשנת 2015, אחרי כמה שעות בפורטו, התברר לי שאי אפשר לחמוק ממבטו החידתי. במזכרות המקומיות לא נותר זכר רב לדמותה של החיה המקורית. גופו שחור ומשולש, הכרבולת האדומה משוכה לאחור וזנבו מגופח ומעוגל כגל. יותר מדי זמן בילה התרנגול

הזה על שולחנות הדוכנים, על קירות הבתים, על חולצות לתיירים וכתמונה על כריכותיהם של ספרי טיולים - עד ששכח איך להרקיז את נוצותיו. מרופט, מבולבל, צווחני ועקשן. ובכל זאת, פעם הוא היה תרנגול.

ישבתי בהמבורגרייה אופנתית וצמחונית עם המארחים שלי, עורכת הדין לילי, ובן זוגה האדריכל מיגל, שגוללו באוזני את הסיפור. צליין אחד נדר שיעלה לעיר הספרדית סנטיאגו דה קומפוסטלה, שפירוש שמה אגב הוא "שדה הכוכבים של יעקב". בדרך עבר בעיר הפורטוגלית פרסלוש, שמהווה תחנת מעבר חשובה. אי אז בימי הביניים, בין ארבע לשתיים, כשלא היה אף ענן בשמיים, התרחש בעיר פשע. מיד הופנו האצבעות המאשימות כלפי הספרדי המסכן. הוא ביקש לפגוש את השופט המקומי, שבדיוק באותה עת אירח ארוחה חגיגית בביתו. הצליין החף מפשע הזהיר שאם אכן יתלו אותו - התרנגול שעל השולחן - עוף צלוי, בשלב זה - יקרקר בקול. השופט וחבריו הגיבו בלעג, כנראה כמו אביו של קנאוסגורד, אך כשהאיש דרך על עמוד התלייה - העוף הצלוי החל לפתע להשמיע קולות משונים, ממש כאילו הוא עודנו בחיים. השופט רץ להציל את הצליין והורידו מהגרדום. וזהו, זה הסיפור, או לפחות ככה אנחנו זוכרים אותו מהילדות שלנו, אמרה לילי. ומיגל, שנראה פתאום קצת מבולבל, שאל: רגע, את בטוחה שהאיש ניצל? וילי אמרה, במידה מסוימת של קוצר רוח, כי זה עתה המרו את פיה בפני אורח, ברור, זה כל העניין של הסיפור, זוהי מעשייה על גאולה. התרנגול מסמל את הבורק, כלומר את הנאורות. התקווה והישועה.

אחר כך, בדרך חזרה לדירה שלהם, אמרתי לילי שמבחינה ספרותית אני דווקא מעדיף את הסוף השגוי של מיגל. הוא אפל, אירוני ומפתיע, גם אם צדקני יותר. בנוסף, יש משהו יפה בכך שהתרנגול המת מתאבל על האיש המת. לילי השיבה שבכל אופן אף אחד לא שואל אותי, אותה, את מיגל ואפילו את התרנגול. זה הסיפור וזהו זה. שבועיים לאחר מכן, בערב האחרון שלי בליסבון ובפורטוגל בכלל, זקן יותר בשבועיים (אם כי הרגשתי צעיר יותר בשנתיים), ישבתי בבר מעט מפקפק שאני לא זוכר את שמו. למקום נכנס בחור צעיר עם תרנגול. הוא פיזר על השולחן גרעיני תירס, והעוף ליקט אותם בדממה. מסביב כולם שתו וחגגו, תחת הפלורסנט, תחת הלבנה.

6

סבתא שלי נולדה בוורשה בשנת 1935. היא והוריה הספיקו לעלות לארץ רגע לפני המלחמה, אך לא הצליחו לשכנע את שאר הקרובים להגיע איתם. אבא שלה היה אופה, שבנעוריו ישן לצד התנור מרוב עוני. כשסבתא רבתא שלי התחתנה איתו, התרוממו לא מעט גבות במשפחתה. בארץ הם היו הבעלים

הגאים של קיוסק. סבתא שלי אהבה אותם מאוד, אך הרבתה לציין שסבי היה אדם חם יותר. הוא היה גם יפה תואר ובורך בכשרון-ציור טבעי.

רוב חייה של סבתי עברו עליה בתל אביב ובבת ים. היו לה שיער שחור כפחם ושתי אחיות צעירות. היא אהבה להקשיב לשופן, תחילה בתקליטים ואחר כך בטייפ קטן שהציבה ליד המיטה. במקצועה ובאופיה היתה אשת חינוך והתעניינה יותר מכל בהיסטוריה, במיתוסים, במדע ובכיוגרפיות של גאונים. היא אהבה את התנ"ך בכל מאודה, אבל לא האמינה באלוהים. הדת היתה בעיניה לצנינים. אילו יכלה, היתה עוברת לגור בין כותלי השפה. היא לימדה אותי שהמילה מעיין והמילה עין הן למעשה אותה מילה, שרצפה קשורה ברצף ושחצאית נובעת מחצי. בשנות התשעים היתה אוספת לפעמים אותי ואת אחותי מבית הספר ומכינה לנו מרק עדשים שהיה מר מרוב ברזל. מאז ומתמיד היה לה לב חלש, אבל בשנותיה האחרונות פעם בחזה שלה קוצב עם בטריות. היו לה שתי בנות ובן, והיה סבא שלי, שהכירה בסניף של הנוער הקומוניסטי ביפו ושכזכותו התאהבה בעם הבולגרי. היא נטתה למצבי רוח. במקומות שבהם היא היתה עצובה, סבא שלי היה מדלג ישר לצחוק או רוגז. פעם ילדה תינוק שמת, אבל אף אחד מעולם לא סיפר לי יותר מכך.

פעם, הרבה לפני שחליתי - כשחליתי סבתא שלי כבר לא היתה בחיים - אמא שלי ואני נסענו לבקר אותה. על הטלוויזיה הרחבה נפרש בד רקום, ועליו עמדה תמונה קטנה וממסוגרת של קברים. אמא שלי הזדעזעה: "מה זה אמור להיות?" סבתא ענתה: "מה הזעזוע הגדול? זאת המשפחה שלי. וגם שלך". לא היה בכך אפילו שמץ של הומור. אם כי לפעמים, לעיתים רחוקות בלבד, סבתא דווקא כן גילתה חוש הומור. מריר כמו המרק ושחור כמו השיער. היא נולדה במאה העשרים ולא שרדה יותר מכמה שנים במאה הבאה. חייה לא היו קלים, והיא עשתה מעל ומעבר. אני חושד שעמוק בתוך ליבה החולה, בסתר וללא מילים, חלמה על גדולה, על מהפכות, על רומנטיקה שעשויה לכלות הכל ולברוא הכל מחדש.

7

הכתם בעין נעלם, ומתחלף בטשטוש אחר. בסופו של דבר גם חלומות נשכחים. אם מטלטלים את הראש דבר ראשון בבוקר, הם נשכחים אפילו מהר יותר. נדמה לי שזה הוכח מדעית. הזוכרים את המתים נותנים בהם סימנים, אבל בעיקר בשביל עצמם. הם מנסים להשאיר את ראשיהם יציבים, בעוד השנים חולפות לצידם בשריקה.

אחר כך גם הזוכרים עצמם נשכחים. הנצח נמשך שלושה-עשר מיליארד שנה, לא יותר, נכון לעכשיו. למרבה הצער, הסיפורים קצרים מכך בהרבה. התהילה, אם זוכים בה, לא אורכת יותר מכמה

שניות. וגם אז, אין שום זוהר בבשר. כל זה לא אומר שכדאי לשקוע חלילה בכיעותים. יש רוחות ממקומות אחרים, שאיננו מבינים כהוא זה. בין השורות כבר התברר מזמן: העולם עצמו הוא מעיין הנעורים. הזרימה הופכת לפכפוך רק במפגש העדין עם עור התוף. סבתא שלי נמצאת לפני המילים, אחרי המילים, בזמן המילים, אך לא נוגעת במילים עצמן.

מה שלא יהיה, בסופו של דבר עלינו להקריב את עצמנו על מזבח התמורה. נסתום את האף ונפתח פה גדול. זו השיטה היחידה. אם נבוא לבקר, ובהכרח נבוא בדרך זו או אחרת, לא אנחנו נהיה אלה שיכתבו ויקראו. גם סבתא שלי ידעה את זה. על כן, עד כאן מגיע ציד הטעמים הזה. מנקודה זו והלאה ימשיכו הבאים. למותר לציין שכל זה לא מחדש דבר או חצי דבר לתרנגול. הוא קורא מתמיד, אבל אין לו שום בקיאות ברזי החלום.

הנה נשמתך

כָּל הַנְּשָׁמוֹת הַיּוֹלָכִים אֶל
הַנְּשָׁמוֹת
וְהָעוֹלָם אֵינָנו מְלֵא¹

רְצִיתִי לְהִתְכַחֵשׁ לָזֶה,
הַיּוֹם אֲנִי לוֹמְדָת לְהִתְגַּלְגֵּל -
פּוֹרַחַת כְּפָרְפֵר מִגֶּלֶם חַיִּיד.

כמו משחק הנסיעות הוא מהילדות

לוֹמֵר: אָחִי, בְּלִי לוֹמֵר "חִי".
לוֹמֵר: אָחִי, בְּלִי לוֹמֵר "מֵת".

לְעֵנוֹת לְשִׂאוֹת בְּלִי לְמָנוֹת.
לְדַעַת, יֵשׁ כַּמָּה דְרָכִים לוֹמֵר כָּל מְלֵא.

זוֹ לֹא נִסְיָעָה אַחַת, אֲלֵה חַיִּים שְׁלֵמִים.
לוֹמְדִים לְהִלָּךְ בֵּין הַדְּבָרִים.

גַּם שִׁירָה הִיא דְרָךְ
לְדַרֵּשׁ אֶל הַמָּתִים.

1. בהשראת שירו של אבות ישורון "כל הנהרות", בתוך 'מלכדאמה', הספריה החדשה לשירה, ספרי סימן קריאה / הקיבוץ המאוחד, 2009.

תשובה / לאה גולדברג*

וימה לעשות בסוסים במאה העשרים?
ובאילות?
ובאבנים הגדולות
שבהרי ירושלים?

*נכתב בתשובה לשאלה
"לטם מה צריכים שירה במאה העשרים".

הצטרפו למנויי הליקון

5 גיליונות ב-200 ₪

**במקום 250 ₪ בחנויות הספרים
ובנוסף מתנה - גיליון מן הארכיון**

להצטרפות: helicon@helicon.org.il

גיליונות הליקון: 1. אהבה, אביב 1990 | 2. להיות בן-מתותה, סתיו 1990 | 3. מקום, אביב 1991 | 4. דיוקן עצמי, סתיו 1991 | 5. דיוקן עצמי – שיחות, חורף 1992 | 6. אלוהים אלוהים, חורף 1992 | 7. משפחה, סתיו 1992 | 8. שירה ואמנות, חורף 1993 | 9. דמויות, קיץ 1993 | 10. אנטי, חורף 1994 | 11. שירה חדשה 94, אביב 1994 | 12. מדרש, סתיו 1994 | 13. ארוטיקה א', אביב 1995 | 14. ארוטיקה ב', קיץ 1995 | 15. שירה חדשה 95, סתיו 1995 | 16. רשות היחיד א', חורף 1995 | 17. מיתוס ופולחן, חורף 1996 | 18. רשות היחיד ב', קיץ 1996 | 19. הלום, סתיו 1996 | 20. שירה חדשה 96, חורף 1996 | 21. רשות היחיד ג', חורף 1997 | 22. עֵנִים, קיץ 1997 | 23. רשות היחיד ד', סתיו 1997 | 24. שירה חדשה 97, חורף 1997 | 25. אובדן א', חורף 1998 | 26. אובדן ב', חורף 1998 | 27. רשות היחיד ה', קיץ 1998 | 28. שירה חדשה 98, חורף 1998 | 29. הגוף, חורף 1999 | 30. רשות היחיד ו', קיץ 1999 | 31. גורל, סתיו 1999 | 32. שירה חדשה 99, חורף 1999 | 33. שירפרוזה, חורף 2000 | 34. רשות היחיד ז', חורף 2000 | 35. הבית, אביב 2000 | 36. גבר, חורף 2000 | 37. אשה, חורף 2000 | 38. שירה חדשה 2000, חורף 2000 | 39. מסע, חורף 2001 | 40. רשות היחיד ח', אביב 2001 | 41. חי צומח דומם, קיץ 2001 | 42. אמת או לא, קיץ 2001 | 43. שירה חדשה, סתיו 2001 | 44. שער לשירה חדשה עברית וערבית 01, חורף 2001 | 45. חגיגה ומשתה, חורף 2002 | 46. רשות היחיד ט', אביב 2002 | 47. הזיכרון, אביב 2002 | 48. שירה חדשה 02, קיץ 2002 | 49. זָרוֹת, סתיו 2002 | 50. שער לשירה חדשה 02, סתיו 2002 | 51. שירה חדשה עברית וערבית 02, חורף 2002 | 52. מטמורפוזה, חורף 2003 | 53. אושר, אביב 2003 | 54. רשות היחיד י', קיץ 2003 | 55. בְּזָמֵן, סתיו 2003 | 56. רשות היחיד י"א (תשעה תְּדֻשִׁים), חורף 2003 | 57. שער לשירה חדשה 03, חורף 2003 | 58. יש!!!, חורף 2004 | 59. פיתויים, אביב 2004 | 60. שירה חדשה עברית וערבית 04, קיץ 2004 | 61. רשות היחיד י"ב, קיץ 2004 | 62. שער לשירה חדשה 04, סתיו 2004 | 63. זהות, חורף 2004 | 64. המיטיב: מאמרים (1), חורף 2005 | 65. המיטיב: מאמרים (2), חורף 2005 | 66. רשות היחיד י"ג, חורף 2005 | 67. הסוד, אביב 2005 | 68. שירה חדשה עברית וערבית 05, קיץ 2005 | 69. שער – המשוררים והשירים 05, סתיו 2005 | 70. דיאלוג, חורף 2006 | 71. המיטיב 1990-2006: שירה ישראלית, חורף 2006 | 72. המיטיב 1990-2006: שירת עולם, חורף 2006 | 73. כאן בארץ, אביב 2006 | 74. שער – המשוררים והשירים 06, סתיו 2006 | 75. שירה חדשה עברית וערבית 07, חורף 2007 | 76. מְעַבֵּר, חורף 2007 | 77. רשות היחיד י"ד, קיץ 2007 | 78. רעב וגעגוע, קיץ 2007 | 79. שער – המשוררים והשירים 07, סתיו 2007 | 80. פנטסיה וסוריאליזם, חורף 2008 | 81. לא ברעש / שירה חדשה 08, קיץ 2008 | 82. שער – המשוררים והשירים 08, סתיו 2008 | 83. ילדות, חורף 2008 | 84. שירה והעיר הגדולה, אביב 2009 | 85. רשות היחיד ט"ו, קיץ 2009 | 86. שער – המשוררים והשירים 09, סתיו 2009 | 87. תמונות מחיי זוגיות, חורף 2009 | 88. פחד, אביב 2010 | 89. שירים שמחים, קיץ 2010 | 90. שער – המשוררים והשירים 10, סתיו 2010 | 91. הקול החדש 11, סתיו 2010 | 92. עשרת הדיברות, חורף 2011 | 93. רשות היחיד ט"ז, אביב 2011 | 94. שער – המשוררים והשירים 11, סתיו 2011 | 95. לילה, חורף 2011 | 96. הליקון 96, קיץ 2012 | 97. עֵבְרוֹת – דוד וינפלד, מבחר תרגומי שירה, סתיו 2012 | 98. שער – המשוררים והשירים 12, חורף 2012 | 99. הקול החדש 12, חורף 2012 | 100. מאה שירים, חורף 2013 | 101. הליקון 101, קיץ 2013 | 102. הליקון 102, קיץ 2013 | 103. שער – מסעות שירה 13, חורף 2013 | 104. למען החיים הנטבחים, חורף 2013 | 105. הקול של כל העולמות – רמי סערי, מבחר תרגומי שירה, אביב 2014 | 106. פרדה מיהודית הנדל, קיץ 2014 | 107. הרולד שימל: הטלפון הצמוד לקיר בית הכנסת, מבחר, חורף 2014 | 108. שיר הוא איתן טבע, חורף 2015 | 109. שירה חדשה, קיץ 2015 | 110. השירים הכי טובים לא נכתבו בכלל, קיץ 2015 | 111. הסוס המעופף 1, סתיו 2015 | 112. שער – על שפת הרחוב 14, חורף 2015 | 113. אלפי טיפות הגשם ממלאות את האגם, חורף 2015 | 114. שמעון זנדבנק: מסף אל סף, אביב 2016 | 115. גונבים את הגבול, קיץ 2016 | 116. שירה חדשה 2015-2016, קיץ 2016 | 117. הגירה, סתיו 2016 | 118. הסוס המעופף 2, חורף 2016 | 119. ציפורים ושירה, אביב 2017 | 120. נדפקנו, סתיו 2017 | 121. שער – על הקצה 16, חורף 2017 | 122. האור הבוקע מן הסיר, חורף 2017 | 123. שירת הבית – אקופואטיקה עברית, אביב 2018 | 124. אהבה, קיץ 2018 | 125. מילים חיות, סתיו 2018 | 126. סלפי בלי פילטר, חורף 2018 | 127. סדום, חורף 2019 | 128. אני החולים, אביב 2019 | 129. גדול השלום, סתיו 2019 | 130. הסוס המעופף 3, סתיו 2019 | 131. אותה השמש / חורף 2020 | 132. נקודת אי השקט, אביב 2020 | 133. איך קרה שקרה, קיץ 2020 | 134. כי לא יכולתי לעצור, סתיו 2021 | 135. מילה במקום, קיץ 2021 | 136. כאילו בידי הכוח, חורף 2021 | 137. איך עושים דברים עם המתים, קיץ 2022

ספרי הליקון: חזי לסקלי / העכברים ולאה גולדברג | אמירה הס / בולע האינפורמציה | חדוה הרכבי / האהרן | אמיר אור / פדיון המת | נורית זרחי / כפר הרוחות | חזי לסקלי / סוטים יקרים | הרולד שימל / נכח | דן ערמון / אבן | זהר איתן / שוהאי מתאמן בהטלת כידון | אשר רייך / מוסיקת חורף | שרון אס / אם ההר נעלמה | ישראל אלירז / אֵש אֵטִית | רמי דיצני / ארץ החול | נורית זרחי / מלון הפינודרן | אגי משעול / רָגָה שָׁם | זלי גורביץ' / ספר הירח | יעל גלוברמן / אליבי | נורית זרחי / התקרה עפה | צביה ליטבסקי / אל תצביעי עלי | אמירה הס / הבולִימִיָה שֶׁל הַנְּשָׁמָה | יעל גלוברמן / אותו הנהר פעמיים | אלישבע גרינבאום / עֶרְף האור | ליאור שטרנברג / חֶרְשֶׁת הַיָּם | ליאורה בינג'היידקר / תְּצַאֵי יְרֵחִים | אורה ניזר / משחקים בחצר הפנימית | ליאור גרנות / והשמש שמש | נתן וסרמן / שׁוֹבֵר הַלְחָם | אסתר יעקב עמנואל / כולו מחר | מאירה מנסור / בחומר הגמיש של המסטיק | אשר גל / הממלכה | רונן אלטמן-קידר / סימני נשיכה | אלי אליהו / אני ולא מלאך | ענת זכריה / יִפָּה אחת קודם | עדי עסיס / הנשק החם | אופיר נוריאל / גזר דין גוף | סיגל בן יאיר / לא מעודן | זלי גורביץ' / פסוקים | גלית סליקטר / בעוד אלף ימים | ישראל אלירז / כמה זמן עוד נשאר איננה שאלה אלא דלת | יעקב ביטון / מחברות התבוסה | עדי עסיס / ילד | יאיר אסולין / מינכן | מיטל זהר / הבית לקח | שרון אס / מוזיקת הנתיב הרחב | נדיה עדינה רוז / דיו של שלג | אלון בר / כל יום דבר נופל | בידיים ריקות שבתי הביתה, פסוקי זן, תירגמו: דרור בורשטיין ואיתן בולוקן / זלי גורביץ' / בצאת הכוכבים | שרון אולדס / קרקעית חיינו, תרגום: שירה סתיו | לבי נבהל מהירח / מסינית: יואב רפפורט ויובל אידו טל | יעקב ביטון / אחותי בזוהר | יונתן קונדה / יהפוך הסדק אורו | מורן אריה / אי השקט | שי שניידר-אֵילֵת / הוא היה כאן, אני בטוחה בזה | עמיחי שלו / מרסיייד | ישראל דדון / שירי עזובה לאהבה | גדי טל / מה ששָׁתַתּ פעם דם הוא עכשיו רק סימן על עור | תמרה לילך מזומן / פצע כוכב